

Militaire Spectator.

De MILITAIRE SPECTATOR verschijnt maandelijks, in N°. van 3 vellen druks; zoodat de Jaargang uit 36 vellen druks, (behalve de bijvoegsels, die gratis geleverd worden) bestaat, en voor f 6,25, uitgenomen de platen en kaarten, welke afzonderlijk betaald worden, aan de respectieve geabonneerden wordt afgeleverd.

Men abonneert zich bij alle Post-directeuren en Boekhandelaren door het geheele Koninkrijk. Alle inzendingen voor dit Militaire Tijdschrift bestemd, geschieden *vrachtoorij* aan de uitgevers BROESE & COMP. te Breda, of aan den Directeur, den 1sten luitenant VAN RIJNEVELD, van de rijdende batterij n°. 13 bij het leger te velde, met het opschrift: *voor den Militairen Spectator*.

HERINNERINGEN

UIT HET BELEG VAN 'S HERTOGENBOSCH IN HET JAAR 1794, INZONDERHEID TEN AANZIEN DER FRANSCHÉ EMIGRANTEN, WELKE ZICH IN DIE VESTING BEVONDEN.

De Redactie van dit geacht Tijdschrift, en bijzonder de opsteller van het artikel: *Overzicht der veldtogten in de jaren 1792, enz.*, door vreemde schrijvers misleid, hebben daarbij, op blad. 79 en volgende van dezen jaargang, een onnaauwkeurig verslag gegeven der belegering van 's Hertogenbosch in het jaar 1794, inzonderheid ten aanzien der Fransche emigranten, in dienst der Vereenigde Nederlanden, welke zich gedurende dat beleg in die vesting hebben bevonden.

Volgens dat verslag zou het Fransche emigranten-korps van *Béon* schandelijk zijn opgeofferd geworden; de gouverneur der vesting zou hetzelfde, met ter zijde stelling van alle edele gevoelens, als mensch en krijgsburger, door schandelijke zucht tot zelfbehoud gedreven, buiten de capitulatie hebben laten blijven, en daarna, onder zijne eigene oogen en onder die van zijne bezetting, hebben zien en laten vermoorden.

Vaderlandsche jongelingschap, jeugdige strijders, die thans de wapenen dragen of onlangs gedragen hebben, en bereid zijn, om ze, wanneer het noodig mogt wezen, weder op te vatten, — slaat geen geloof aan zoodanige verhalen; uwe vaders, uwe oomen, uwe voorgangers, hebben hunne krijgsmakkers niet onder hunne oogen laten vermoorden; stelt zoodanige vreemde lastertaal gelijk met die van den onverlaat die u voor lafaards durfde uitkrijten, tot dat gij, in uwen tiendaagschen veldtoeg en op de wallen der citadel van Antwerpen, dien hoon, voor het oog van geheel Europa, luisterrijk hadt gewroken.

Om dit te betoogen, zal ik het geschiedverhaal eenigzins hooger moeten opvatten. De ware reden, waarom in eene met een beleg bedreigde vesting, 350 Fransche

emigranten opgesloten waren, — welke, wanneer zij geraakten in de magt van hunne landgenooten, tegen welke zij streden, gewis mannen des doods moesten zijn, en met geen menschelijk vermogen te redden waren, — de ware reden daarvan is nimmer, althans niet openbaar, bekend geworden. Men heeft beweerd dat de gouverneur der vesting, — die geene bevelen had, zoo als later de kommandanten van Grave en Venlo bekomen hebben, om de emigranten bij het nadere van den vijand weg te zenden, — niet had durven op zich nemen, om het reeds geheel ontoereikend garnizoen nog meer te verzwakken, door de emigranten de vesting te doen ruimen; doch op grond der pogingen, die daartoe gedaan zijn toen het te laat was, komt het meer waarschijnlijk voor, dat te midden der verwarring, die bij het militair gouvernement der vesting, *op het tijdstip van de berenning en insluiting derzelve*, heerschte, de gelegenheid om de emigranten te doen aftrekken, door besluiteloosheid, is verloren gegaan. Maandag den 22sten September, zijnde de dag waarop de vesting berend en dadelijk geheel ingesloten werd, zou hunnen aftogt in den voormiddag, langs de Dieze over Crevecoeur, nog mogelijk zijn geweest, doch in den avond van dien dag was zulks reeds niet meer mogelijk (1).

(1) Tot een blijk, hoe onverwacht de algeheele insluiting der vesting heeft plaats gehad, zal het volgende kunnen strekken: In den morgen van den 22sten September, was de toenmalige luitenant van het regiment van *Bedaux*, thans kolonel en plaatselijk kommandant van Nijmegen, *A. C. van Diepenbrugge*, op het fort Crevecoeur afgelost geworden door zijnen toenmaligen kameraad, den heer *D. A. Clarion*, thans wonende te Breda, en had de luitnants *von Gal* en *Starkelof*, van het zwakke bataillon Hessische troepen, hetwelk weinige dagen te voren het fort Crevecoeur was komen bezetten, mede genomen naar Bosch om het middagmaal te houden; toen deze officieren tegen het vallen van den avond, te paard gezeten, aan de Orthenpoort kwamen, met oogmerk om zich weder naar het fort te begeven, moesten zij naar binnen de stad terug keeren; — de vesting was ingesloten.

De reden ook, waarom zich geen sterker garnizoen, dan een van 1200 man, in eene zoo uitgestrekte vesting als 's Hertogenbosch en hare onderhoorige forten bevond, is insgelijks, althans niet openbaar, bekend geworden. Stellig werd nogtans, gedurende het beleg bij het garnizoen, voor reden daarvan gehouden, dat de opperbevelhebber van het Engelsche leger zich verbonden had, om, ingeval van noodzakelijken terugtocht over de Maas, 4000 man in 's Hertogenbosch achter te laten, en die verbindtenis niet gestand had gedaan. Men ging verder, en beweerde dat het decreet van den 2den Prairial te voren, daarop van invloed was geweest. Op dien dag (26 Mei 1794) had het Fransche schrikbewind het zoo onmenselijk als onstaatkundig decreet door de nationale conventie doen nemen, dat geene Engelschen of Hanoveranen meer krijgsgevangen zouden gemaakt worden, hetwelk met andere woorden gezegd was, dat de Engelschen en Hanoveranen, welke in handen der Franschen geraakten, ter dood zouden worden gebracht. Wel is waar, dat de Fransche krijgslieden dat barbaarsche decreet, hetzij enkel uit grootmoedigheid, hetzij uit bezorgdheid voor het lot dat hen wederkeerig te wachten kon staan, niet nagekomen hebben, of althans niet algemeen hebben uitgevoerd (1), maar ten aanzien der geheele bezetting eener vesting, is het niet waarschijnlijk, dat een Fransche generaal dat decreet straffeloos zou hebben kunnen overtreden. Wel is ook waar, dat de generaal *Moreau*, later vermaard geworden door zijne daden, zijne lotgevallen en zijn einde, zich onderstaan had, bij de kapitulatie van het garnizoen van Nieuwpoort in Vlaanderen, op den 19den

(1) De schrijvers van het belangrijk en tamelijk onpartijdig (hoezeer in bijzonderheden somtijds ook zeer onnaauwkeurig) werk *Victoires, conquêtes, désastres, revers et guerres civiles des Français, de 1792 à 1815*, halen het volgende aan, D. III, bl. 38. Na gewag te hebben gemaakt van het gevecht bij Deijne, op den 20sten Junij 1794, en vermeld te hebben, dat zich onder de krijgsgevangenen een aantal Hanoveranen bevonden, welke, als onderdanen van den koning van Engeland, aan dien bloedorstigen maatregel onderhevig waren, varen zij aldus voort: « Un détachement les conduisit à Wiltbeke, quartier général Souham, où un officier d'état major les reçut des mains d'un sergent, qui commandait l'escorte. Camarades, dit l'officier au détachement, vous allez nous mettre dans un cruel et terrible embarras; il fallait laisser ces malheureux s'échapper où vous les avez rencontrés. Mon officier, répond le sergent dans son langage naïf, c'est autant de coups de fusil à recevoir de moins, et nous sommes ici pour affaiblir l'ennemi. Mais il existe une loi affreuse contre eux, et bien embarrassante pour nous. Nous la connaissons; mais la convention n'a pu prétendre que des soldats Français fissent le métier de bourreaux. Au reste, voici nos prisonniers; envoyez les aux représentans du peuple, et si ceux-ci sont des sauvages féroces, qu'ils les tuent, et les mangent ensuite; ce n'est plus notre affaire.»

Julij 1794, toe te staan, dat 2000 Engelschen als krijgsgevangenen naar Frankrijk zouden vervoerd worden, zoo als ook geschiedde (2); doch deswegens door de commissarissen der conventie, welke te Brussel vergaderd waren, aangeklaagd als verrader van zijn vaderland, zou hij, ondanks zijn voorwendsel, dat het decreet hem bij de teekening der kapitulatie nog niet bekend was, zijne edelmoedigheid met zijn hoofd hebben moeten boeten, indien *Robespierre* het zijne niet acht dagen later, op den 9den Thermidor (27 Julij), had verloren. Wel is almede waar, dat dezelfde generaal *Moreau*, vijf weken later, geen onderscheid maakte tusschen de Nederlanders en de Hanoveranen, waaruit de bezetting van Sluis in Vlaanderen bestond, en de twee zwakke bataillons van laatstgemelde troepen, welke tot die bezetting behoorden, en waarop ik nader terug zal komen, in de algemeene bepalingen der kapitulatie begrepen werden, zonder dat van hen in het bijzonder gewag werd gemaakt, en derhalve, even als de onze, op den 25sten Augustus, gevatelijk naar Frankrijk werden vervoerd; maar de haat tegen deze Duitschers, hoezeer zij onderdanen van den koning van Engeland waren, was op verre na zoo hevig niet als tegen de werkelijke Engelschen. De onmensch *Robespierre* was met zijnen aanhang wel gevallen, maar de toestand van zaken daardoor in het ongelukkig Frankrijk nog weinig gebeterd, daar het toch na zijnen val was, indien het boek, waaruit ik dit overneem (3) naauwkeurig is, dat de hoog bejaarde vader van den generaal *Moreau* als een misdadiger op het schavot ter dood werd gebracht, omdat hij de belangen van eenige emigranten had behartigd.

Of het nu al of niet waar zij, dat de hertog *van York* zich verbonden had de vereischte bezetting in 's Hertogenbosch achter te laten, en die verbindtenis niet gestand heeft gedaan, en of het afschuwelijk decreet van den 7den Prairial daarop al of niet van invloed is geweest, geen twijfel schijnt het te lijden, dat er bijzondere redenen bestaan hebben, waarom de vesting 's Hertogenbosch niet behoorlijk was bezet; en zeker is het, dat de Engelsche landmagt in 1794, na vele ondergane tegenspoeden, niet was, hetgeen zij twintig jaren later, na lange oorlogen in Portugal en Spanje, was geworden, en die onversaagde volharding niet bezat, waardoor zij zich in de velden van Waterloo eenen onvergankelijken roem heeft verworven.

(2) Behalve dit Engelsche garnizoen, bevond zich in die vesting een gedeelte van het regiment *loyal emigrant*, in Engelsche soldij, bestaande geheel uit Fransche emigranten; deze niet in de kapitulatie begrepen zijnde, verborgden zich in de met water omringde boerenwoningen buiten de stad, doch werden weldra van daar opgehaald en allen ter dood gebracht.

(3) *Gallerie historique des contemporains, ou nouvelle biographie.*

Alvorens over te gaan tot mijn hoofddoel — de wederlegging der verschrikkelijke beschuldiging, omtrent het buiten de kapitulatie doen blijven en laten vermoorden der emigranten — zal ik kortelijk van de overgave van Crevecoeur en van het beleg van 's Hertogenbosch gewagen. Het fort Crevecoeur hebben mij mijne kameraden, die in hetzelfde belegerd zijn geweest, altijd verzekerd, dat niet zonder noodzaak is overgegeven geworden, en tot bewijs daarvan schijnt al dadelijk te strekken, dat de kommandant van hetzelfde, de kolonel *N. C. Tieboel*, te 's Gravenhage gedagvaard om zijn gehouden gedrag te verdedigen, vrij gesproken is (1). « De middelen van verdediging, » zeiden zij, « waren uitgeput; het fort was maar ten halve in staat van verdediging gesteld en gewapend geworden; er waren geene andere dan baardbatterijen, terwijl schanskorven noch worsten, tot het bekleeden van schietgaten en beuktanden, voorhanden waren, of althans geene personen aanwezig om dat werk te besturen en te verrigten, en was de artillerie veel te zwak, en tevens over dag te veel vermoeid, om zich met dat werk des nachts bezig te houden; al het geschut was, volgens hunne verzekering, gebrekkig, en tot het herstellen der affuiten waren geene middelen aanwezig; voor de dubbelhaken waren geene patronen, wel kogels, maar niets om tot proppen te dienen bij het laden met los kruid; meel was in het fort voorhanden, maar geen oven om brood te bakken, zelfs geen trog om het te kneeden; en de vaandrig *J. C. Gallois*, van het regiment *van Brakell*, die met eene schuit met meel naar Hedel, aan de overzijde van de Maas, was gezonden, om er brood van te doen bakken, kon aan zijnen last niet voldoen, doordien dat dorp door de bewoners was verlaten, en de Hessische troepen, die zich aldaar bevonden, zelve volslagen broodgebrek hadden; het garnizoen van het fort had alzoo geen brood. Het getal zieken en gewonden was aanmerkelijk, in evenredigheid der zwakke bezetting, welke, bij volstrekt gebrek aan eenig kogelvrij verblijf, geene andere legerstede had, dan de banketten

(1) De heer *van Porbeck* zegt, in zijne *Kritische Geschiede*, enz., D. I bl. 540; en het schijnt van hem, hiervoren bl. 80, overgenomen te zijn, dat de overste *Tieboel*, kommandant van het fort Crevecoeur « dezelfde persoon was, die bij de gebeurtenissen van 1787 ditzelfde fort, insgelijks als kommandant, noodeloos had overgegeven, en daarvoor later begenadigd was. » Wie toch zou in 1787 het fort Crevecoeur hebben aangevallen, aan wie zou het overgegeven zijn geworden? Daarenboven was in dat jaar de toenmalige luitenant-kolonel ingenieur *N. C. Tieboel*, geen kommandant van het fort Crevecoeur; het was de generaal-majoor *J. E. de Wite*. Welligt is deze zonderlinge vergissing daaruit ontstaan, dat de overste *van Stosch*, die het bataillon Hessische troepen Linnen het fort kommandeerde, in het jaar 1787 kapitein was geweest bij het legioen van den rijgraaf *van Salm*.

der vestingwerken. De kapitein bij het regiment *van Brakell*, *A. W. Storm de Grave* (2), werd dienvolgens met het sluiten eener zoo veel mogelijk eervolle kapitulatie belast.»

De ontruiming van den Orthenschans, of het fort Orthens, is op eene belagchelijke wijze, voor een ieder die met de ware toedragt der zaak bekend is, als eene daad van lafhartigheid uitgekreten; dat fort was nog volstrekt niet gewapend, noch in staat van verdediging gesteld; een korporaal met drie man, van de wacht aan de Orthenspoort gedetacheerd, hield wacht in hetzelfde, zoo als in tijd van vollen vrede plaats heeft, tot het bewaken van 's lands eigendom, en ook in het belang van den pachter van het grasgewas, om de koeijen uit de werken te houden. Is het dan wel te bevreemden, dat die korporaal met zijne drie schildergasten, bij het zien naderen van eenen drom vijandelijke kavalerie en rijdende artillerie, terug getrokken is op de wacht waarvan hij gedetacheerd was, zoo als alle uiterste voorposten, in gelijke omstandigheden, doen moeten?

Wat nu de belegering van 's Hertogenbosch betreft, krijgssdaden worden naar derzelve uitkomst beoordeeld, en dat behoort ook zoo; derhalve mag niemand zich be-roemen, tot het garnizoen dier vesting, gedurende het beleg derzelve in het jaar 1794, behoort te hebben, al mogt hij ook het lidteeken dragen van eene eervolle wonde in hetzelfde bekomen, en dat alleen, omdat zij niet tot het uiterste is verdedigd geworden; maar anders heeft dat garnizoen welligt even zoovele, en zelfs meer vermoeijensissen en ontberingen met opgeruimdheid van geest verduurd, dan de bezetting eener vesting, welke met roem en eer is beladen geworden; en zeker zijn er daden van *moed* bedreven, voor welke de uitvoerders verdiend hadden het eervol getuigschrift, gedurende hun leven lang, op hunne borst te dragen (3). Het garnizoen telde

(2) De toenmalige kapitein *A. W. Storm de Grave*, is dezelfde geweest, die in het jaar 1817 als luitenant-generaal te Breda is overleden, na zich in den oorlog in Spanje en Portugal onderscheiden te hebben, inzonderheid door zijne schoone verdediging van het verschanste klooster te Merida, met 80 Hollanders en 200 man Duitsche bondstroepen, gedurende 32 dagen, tegen eene legermagt van 5000 Spanjaarden, en die derhalve, in het uitmuntend werk van den heer baron *van Keerbergh*, *du Royaume des Pays-Bas*, enz., ook onder de Hollanders, welke generaals in Fransche dienst zijn geweest, verdiend had genoemd te worden.

(3) Met het vallen van den avond, op den 6den October, was de vijand in zijne approches langs de Dieze, zoo stil en onzichtbaar, dat men in de nabij gelegene lunette buiten den Boom, twijfelde of hij niet afgetrokken was; een jong kanonnier, een landskind, wiens naam ik tot mijn leedwezen niet bewaard heb, bood zich aan, om te gaan zien wat daarvan was, alleenlijk stellig eischende, dat men hem een geweer zou geven,

slechts omtrent 1200 man, en in dat opzigt is het verslag, dat ik wederleg, naauwkeurig, met uitzondering nogtans, dat daarbij gezegd wordt: « de onderhoorige « forten waren nog slechter voorzien; » waaruit men ligtelijk zou opmaken, dat de forten bijzondere garnizoenen hadden, hetwelk eene vergissing zou wezen. Met die 1200 man moest vooreerst bezet worden: de Papenbril of de citadel, die als eene vesting op zichzelf beschouwd kan worden, voorts het fort Isabelle, dat van weinig minder belang is, het fort St. Antonie en de lunette links buiten den Boom, de overige handvol volks was op de hoofdwallen dier uitgestrekte vesting verspreid, terwijl de werken buiten de St. Janspoort niet gewapend en slechts met eene zwakke wacht bezet waren. Het fort Isabelle, met deszelfs vijf bastions en buitenwerken (1), had slechts eene bezetting van 60 man infanterie, welke aanvankelijk om de 24 uren, en later om de 48 uren door het garnizoen werd afgelost, waarbij de manschappen bevolen werd verstrooid en ver uit elkander te marcheren, ten einde den vijand het opnemen van hun getal bezwaarlijk te maken. Van die 60 man, was dan nog eene wacht, gekommandeerd door een' kapitein en twee officieren, aan de Roodebrug geplaatst. De soldaat begaf zich nogtans gaarne naar het fort Isabelle, omdat hij daar in de kazematten spijs kon koken en veilig rusten,

waarop hij volkomen staat kon maken. De officier welke dien dag aldaar de wacht kommandeerde, voldeed daaraan, met hem het geweer te leenen, waarmede hij zich zelf gewapend had, doch 't welk hij niet meer gebruiken kon, als zijnde hij in den namiddag aan eene zijner handen, bij het aanleggen over de borstwering, door een' geweerkogel gekwetst geworden; en daarop begaf de onverschrokken jongeling zich over de coupure en door de verhakking naar buiten, tot om den hoek der vijandelijke loopgraaf, in welke hij de Franschen gerust zag zitten, en, *à bout portant*, zijn geweer op hen losbrande. De Franschen hebben hulde gedaan aan dat stout bedrijf.

Eenige uren vroeger was op dienzelfden post eene wel minder verdienstelijke, maar niet minder stoute daad bedreven, door een jong soldaat van het regiment van *Geusau*, ook een landskind, die over de borstwering klom en zich op de berm liet afglijden, om eenige hoeden uit het water te halen, welke door den harden wind in de gracht waren gewaaid.

(1) In den avond van den 1sten October werden de buitenwerken van het fort Isabelle verlaten, en de weinige manschappen, welke zich daarin bevonden, bij de wacht aan de Roodebrug gevoegd, met last echter, dat van die wacht, om de twee uren, eene patrouille den bedekten weg zou rondgaan. De bezetting van het fort was van het verlaten der buitenwerken wel verwittigd, doch droeg geens kennis van het doen van patrouilles in dezelve, en toen de eerste uitging, werd van den hoofdwal op haar geschoten; de officier die de patrouille deed, ontkwam het gevaar, terwijl een van de drie manschappen, die hem vergezelden, aan zijne zijde doodelijk gewond werd.

terwijl hij op de stadswallen nacht en dag in de opene lucht blijven moest, zijnde te dier tijd in 's Hertogenbosch volstrekt geene bom- of kogelvrije verblijven voor het garnizoen aanwezig; maar al waren deze ook voorhanden geweest, dan toch had hetzelfde daarvan geen gebruik kunnen maken, daar deszelfs onbegrijpelijke zwakheid, niet toeliet, dat een enkel man zich van de wallen verwijderde. Eenige tenten waren uitgedeeld, doch daarvan maakten de troepen, althans langs het front van aanval, weinig gebruik, als zijnde daarin geenzins veilig (2), zoodat zij slechts eenige rust konden genieten, gezeten op de banketten, met den rug tegen de borstwering.

Het garnizoen was alzoo niet zeer rustig en stil, zonder aan iets gebrek te hebben, zooals het onderhavige verslag zegt, maar het verduurde, nacht en dag, zonder ooit onder dak te komen, de ontberingen van nachtrust, van verschooning en van behoorlijk voedsel, zooals brave militairen betaamt.

De heer *von Porbeck*, zegt, in zijn reeds aangehaald werk (I D. blad. 633): Over de belegering dezer vesting, valt, even als over honderd van gelijken aard in dezen oorlog, eigenlijk weinig meer te zeggen, dan de vesting werd omringd, bedreigd en ingenomen. Ik trek nogtans in twijfel, of zulks gezegd kan worden van eene stad, welke met korte tusschenpoozing, achttien dagen lang is beschoten geworden, waarin, gedurende dien tijd, om zoo te zeggen, aanhoudend huizen in brand stonden en de eene zijde van eene geheele straat werd afgebrand. De heer *von Porbeck* schijnt ook van gevoelen te veranderen, wanneer, hij eenige bladzijden verder, met lof vermeld, dat 1100 man — hij had moeten zeggen nog geen 900, wyl de emigranten geene dienst medededen — tegen eenen vijand van zoodanigen aard, als hij hem beschrijft, gedurende 18 dagen — hij schrijft bij vergissing 14 — eene vesting verdedigd hebben, welke, tot eene goede verdediging, die der forten niet mede gerekend, 4 of 5000 man vereischt.

Het *venit, vidit, vicit*, is door de Fransche schrijvers, met opzigt tot dit beleg, ook geenzins op *Pichegru* toepasselijk gemaakt; men leze onder anderen het *Diction-*

(2) Men ziet thans te 's Hertogenbosch voor de wacht aan den Boom, eenige der boomen, het naast bij den walmuur, welke zigbaar jonger zijn dan de overige; deze boomen zijn geplant tot vervanging dergenen, welke gedurende het beleg van 1794, door kanonkogels geknot of door geweerkogels, uit de loopgraaf langs de Dieze, geschild waren geworden, en daarvan een door een' houwiter-granaat, die, na een sergeant, genaamd *Sloot*, liggende in zijne tent, het hoofdhaar en het aangezicht zwaar gebrand te hebben, zich onder in den stam had vastgezet, en bij het springen den boom scheurde, en twee soldaten, waarvan een doodelijk, verwondde.

nnaire des sièges et batailles, en het werk, getiteld: *Victoires Conquêtes etc.* Ten aanzien van ééne zaak stemmen zij overeen, en hebben geen ongelijk, te weten: dat zoo als Jomini zegt (1): *Le vieux commandant, qui avait perdu la tête, demanda à capituler, au moment où on n'osait point encore s'en flatter.*

Geen ooggetuigen zal ook ontkennen, dat verwarring en gebrek aan beleid in deze belegering plaats hadden, daarvan kan onder anderen het volgende tot blijk strekken: Door een gevolg der zonderlinge vrees, dat de vijand den Boom met schuiten zou trachten te overweldigen, werd, in den avond van den 5den October, bevolen, den Boom niet meer te openen, en de officier, die in den vroegen morgen van den 6den de post in de lunette buiten den Boom moest gaan aflossen, kreeg order om met zijne onderhebbende manschappen de St. Janspoort uit te gaan, en zich door den bedekten weg — welke thans niet meer bestaat — langs de kapitale gracht, naar de Dieze, en alzoo in de lunette te begeven. Al wie de plaatselijke gesteldheid kent, of een goed plan van 's Hertogenbosch bezit, zal kunnen nagaan, welk een' zonderlingen weg het detachement moest nemen. Onder het bastion Oliemolen gekomen zijnde, werden lichtkogels over hetzelfde geworpen, om te ontdekken of het vrienden of vijanden waren die zich in de laagte bevonden, hetwelk te weeg bragt, dat de uiterste wacht in de vijandelijke loopgraaf langs de Dieze, de nadering van troepen zien- de, en vermeenende dat het garnizoen, even als den vorigen morgen, een' uitval kwam doen, op hare hoofdwacht terugtrok, om positie te nemen; maar in de verlenging der borstwering van de lunette, was eene coupure in den Diezedijk gemaakt, en daarvoor eene verhakking gelegd. Toen het aankomende detachement zich eenen weg door de verhakking baande, en men het gekraak van het hout in de lunette hoorde, werd uit dezelve met klein geweer wakker geschoten. Eenige niet vriendelijke, maar in goed Hollandsch, door den officier die het detachement kommandeerde, toegeroepen woorden, verschaftte hetzelfde een vriendelijker onthaal; maar hetgeen waarop het voornamelijk aankomt, is, dat er eene water-sortie bestaat, om met de lunette gemeenschap te houden, zonder den Boom te openen, dat derhalve de uitgang door de St. Janspoort geheel onnoodig was, en dat de sleutels van die water-sortie op den post aan den Boom gebragt werden, toen de kapitulatie geteekend was.

Er is werkelijk slechts éenen uitval gedaan, en zulks in den morgenstond van den 5den October, langs den linker-oever van de Dieze, ten einde de vijandelijke approches op den dijk, welke tot nabij de lunette buiten

den Boom gevorderd waren, zoo veel mogelijk te vernielen; de voorbeeldelooze zwakte van het garnizoen, gedoogde ook geenzins hetzelfde aan het ondergaan van verliezen bloot te stellen. De vervolgers der Vaderlandsche Historie van *Wagenaar* zeggen (XXVII D. bladz. 200): dat bij dien uitval, aan de zijde des vijands, een' kapitein, die zich aan geene emigranten wilde overgeven, gedood, en een officier van de genie doodelijk gekwetst werd; dit is onnaauwkeurig, — en zoo wordt toch de geschiedenis geschreven! Vooreerst was er geen éen emigrant bij den uitval, en ten anderen is geen officier van de genie doodelijk gekwetst, maar de officier die gedood werd, was kapitein bij de genie (2). Een sergeant van het regiment *de Gumoëns*, een geboren Waadlander, en alzoo Fransch Zwitser, zooals de meeste onder-officieren en soldaten van dat regiment waren, schoot, zijns ondanks, hem dood, omdat hij hardnekkig weigerde zich over te geven. Ik heb dien sergeant in den vroegen morgen gesproken, in het wachthuis aan den Boom, naar hetwelk hij de gemaakte krijgsgevangenen had geleid. Het is mogelijk dat die kapitein, in goed Fransch aangesproken wordende, zich verbeeld heeft, dat hij met een zijner landgenooten te doen had, en gedacht heeft, dat hem, republikein, wanneer hij in de handen van royalisten viel, hetzelfde lot te wachten stond als de royalisten, wanneer deze in de magt der republikeinen geraakten, en dat zoo zijnde, heeft de man zich dubbel vergist.

Maar waarom, zal men vragen, indien het garnizoen van 's Hertogenbosch werkelijk moedig, braaf en genegen was om zich langer te verdedigen, waarom heeft dan de gouverneur de vesting vroeger aan den vijand overgegeven dan noodzakelijk was? Hierop kan geantwoord worden, dat een aantal redenen, waarvan welligt geene eene in aanmerking had behooren genomen te worden, hem daartoe bewogen hebben, maar dat de hoofdoorzaak daarvan toe te schrijven is aan MENSCHLIEVENHEID.

Het is bekend, dat de bezetting eener vesting, die zich niet lang verdedigt, gunstige voorwaarden kan bekomen, en daarentegen eene bezetting, welke hardnekkig en langdurig wederstand biedt, zich, over het algemeen, aan een minder voordeelig verdrag, bij het ontruimen der vesting, onderwerpen moet. Uitzonderingen op dien regel hebben wel somtijds, maar toch zelden, plaats. De Spaansche bezetting dierzelfde vesting trok wel, 165 jaren vroeger, met alle krijgseer uit, zonder in gevangenschap te moeten blijven, maar *Grobbendonck* met zijne Spanjaarden was nog magtig genoeg, om *Frederik Henderik*, te midden zijner zegepralen, het geraden te doen achten, ten zijnen opzichte, den krijgsregel in acht te nemen, volgens welken — hetgeen echter niet doorgaat — voor eenen wijkenden

(1) *Histoire critique et militaire, etc.*, T. VI p. 48.

(2) Genaamd *Viel. Victoires conquêtes, etc.*, T. III p. 177.

vijand eene gouden brug moet gemaakt worden (1); maar in 1794 bestonden daartoe geene redenen. Indien 's Hertogenbosch spoedig genoeg wierd overgegeven, opdat aan het garnizoen den vrijen aftogt naar binnen 's lands kon worden toegestaan, dan was er hoop om de emigranten, zoo niet alle, althans grootendeels te redden, zoo als ook, 't zij nu reeds in het voorbijgaan aangemerkt, heeft plaats gehad; verdedigde daarentegen de bezetting zich zoo lang, tot haar den vrijen aftogt niet meer toegestaan kon worden, en zij zich derhalve krijgsgevangen naar Frankrijk moest laten vervoeren, dan waren de emigranten, tot de laatste toe, mannen des doods, en zoo min door de Fransche bevelhebbers, als door de onze te redden. De chefs der emigranten, welke zich binnen 's Hertogenbosch bevonden, daarvan volkomen bewust, boden den gouverneur een hartroerend verzoekschrift aan, houdende hoofdzakelijk, dat zij het lot kenden dat hen te wachten stond, indien het garnizoen krijgsgevangen naar Frankrijk moest vervoerd worden, maar dat zij tot het ondergaan van hetzelfde volkomen bereid waren, en derhalve dringend verzochten, dat de vesting, om hunnent wil, geen dag vroeger zou worden overgegeven, dan noodig kon zijn. De opregtheid van dat adres zal ik niet in twijfel trekken, en het veel liever daarvoor houden, dat de gedachte chefs het wezenlijk verlangen van hen zelve en van de meerderheid hunner onderhoorigen, te kennen gaven; maar daarentegen zal het geenszins in twijfel getrokken worden, of deze edele zelfopoffering moest niet alleen bij den zwakken gouverneur, maar ook bij zijnen raad, juist het tegendeel bewerken van hetgene verzocht werd. Als verdere redenen, welke den gouverneur tot eene nog niet noodzakelijke overgave der vesting hebben bewogen, kunnen gehouden worden, vooreerst, de aanhoudende, dagelijks toenemende en dringender wordende aanzoeken der notabele ingezetenen tot het aangaan eener kapitulatie, ondersteund door het morren, en zelfs door de openbare bedreigingen der lagere klassen, welke als voorloopers van eenen werkelijken opstand konden beschouwd worden; ten andere, de weinige genegenheid der kommandanten van de troepen, tot eene langere verdediging, hetzij, dat dezelve door hen werkelijk voor onmogelijk wierd gehouden, hetzij dat het offeren der emigranten, om de verdediging iets langer te rekken, door hen nutteloos wierd geacht; althans op den 9 October, vroeg de gouverneur alvorens de kapitulatie

(1) Men leze over deze belangrijke belegering en bemagting van 's Hertogenbosch in 1629, het verdienstelijk werk van den heer hoogleeraar *Bosscha*, *Nederlands heldendaden te land*, waarvan wij nu het eerste deel bezitten, en met reikhalzend verlangen, doch zonder in het minste eene overhaaste voortzetting te wenschen, de volgende deelen blijven inwachten.

te teekenen aan de kommandanten der korpsen en depots, waartoe de bezetting bestond, of hunne onderhoorigen tot eene langere verdediging in staat waren, en die van de infanterie en artillerie verklaarden eenparig, bij hunne schriftelijke rapporten, welke onder anderen te vinden zijn als bijlagen tot de gedrukte resolutiën van HH. MM. de toenmalige staten-generaal, dat hunne onderhoorigen, door de groote vermoeyenissen, daartoe niet meer in staat waren. Zoodanige verklaring werd zoo wel afgegeven door den jongen moedigen luitenant-kolonel *Ernst* prins van *Hessen-Philipsthal* (2), zoon van Z. H. den gouverneur, als door de verdere luitenant-kolonels, *Althuyzen*, kommandant van de artillerie, *van Hulsteijn*, van het regiment *von Geusau*, *van Beresteijn*, van het regiment *de Petit*, *Luringa*, van het regiment *Bedaulx*, *Cau*, van het regiment *van Brakell*; doch deze laatste, welke op den Papenbril kommandeerde, voegde echter daarbij, dat hij, noch zijne onderhebbende officieren en troepen, daardoor wilden verstaan hebben dat zij eene overgave verlangden. De luitenant-kolonel *d'Anceau*, van het korps van *Béon*, was de eenige, welke verklaarde, dat zijne onderhoorigen zich tot eene langere verdediging in staat bevonden, doch, na het medeteekenen van het hier bovengemeld adres, een of twee dagen te voren, kon hij geene andere verklaring doen, en daarbij deed zijn onderhebbend korps geen dienst met het garnizoen. Het stond op den wal aan den grooten Hekel, en alzoo aan die zijde van de stad, vanwaar het den vijand niet kon zien, noch van den vijand gezien kon worden; slechts een paar officieren, welke bij de artillerie hadden gediend, zijn op de batterijen, aan de Hinthammerpoort en op het bastion Oliemolen somtijds werkzaam geweest, doch in burger-kleederen, doordien men hunne kenbare licht blaauwe montering, niet aan het oog des vijands wilde blootgesteld hebben. De kolonel kommandant van het regiment *Bedaulx*, graaf van *Rechteren-Limpurg*, hoezeer geene troepen kommanderende, als doende dienst van adjudant-generaal bij den gouverneur, verklaarde echter ook; dat hij, op zijne dagelijksche rondten, menigmaal over de groote vermoeyenis der troepen had hooren klagen (3). De kolonel kommandant van

(2) Dezelfde die, op den 10den Julij 1806, roemrijk op de wallen van Gaÿts sneuvelde, na die belangrijke vesting, vijf maanden lang, tegen een talrijk Fransch leger verdedigd te hebben.

(3) De verklaring van den kommandant van den post aan den Boom, luidde woordelijk als volgt:

« De majoor *Staudnitz* commandeerende aan de Boom, declareert dat zyn volk, door den swaaren dienst, zoo sterk gefatigueerd is, dat dezelve in geval van een swaar attaque, niet kan repondeeren voor de gevolgen.»

Deze bejaarde hoofd-officier, die den oorlog der jaren 1740 enz. als

het regiment kavallerie van *Hessen-Philipsthal*, baron *J. L. F. van Tengnagell* (1), verklaarde dat zijne onderhebbende ruiters, waarvan een dertigtal als handlangers bij de artillerie dienden (2), nog in staat waren om dienst te doen, doch voegde daarbij, dat zulks was, uit hoofde zij geene zoo zware dienst als de infanteristen te verrigten hadden.

Hoezeer ik de verdediger van den gouverneur niet wil wezen, moet ik echter, uit liefde voor de waarheid, verklaren, dat het onwaar is, dat hij zijne woning gelijk eene kazemat zou hebben doen inrigten, en met aarde en mest hebben doen bedekken, zoo als eenige Fransche schrijvers hebben beweerd. De ooggetuigen welke, volgens de noot op bladz. 80 hiervoren, verzekerd hebben, dat hij zijn verblijf in de kelders van het stadhuis had gevestigd, hebben de waarheid gezegd; hetwelk mij te beter bekend is, daar ik gedurende het beleg, op mijne beurt, ordonnans-officier bij den gouverneur ben geweest. De gouverneurs-woning, of het zoogenaamde gouvernement, was reeds op den 25sten September door houwitsersgranaten inwendig tamelijk gehavend, en werd de volgende dagen onderscheidene malen getroffen (3), en nimmer is

soldaat had mede gevoerd, en naar het plukken van nieuwe lanwieren niet meer streefde, zou de waarheid gezegd hebben, indien hij verklaard had, dat zijn volk te gering in getal was, om eenen ernstigen aanval af te weren; maar afgemat of moedeloos was het niet, daar ik stellig kan getuigen, dat in den avond voor het sluiten van de kapitulatie, terwijl eenige van onze soldaten vóór het wachthuis aan den Boom, in eenen kring met elkander stonden te praten, een ander, komende van de haven, als nieuwstijding kwam zeggen, dat er van kapituleren werd gesproken; kapituleren! riep een uit den kring; het zou nog schande wezen! en de weerklank was algemeen: dat zeg ik ook, dat zeg ik mede.

(1) Zijn broeder, de baron *A. G. van Tengnagell*, luitenantkolonel en kommandant van een grenadier-bataillon, werd, op den 13den September 1793, door een' geweerkogel in het voorhoofd, bij Warwick, geveld, op dezelfde plaats waar het kostbaar bloed van prins *Frederik van Oranje* vloside.

(2) Zij deden echter meer dienst dan die van handlangers. daar zij op eigen hand de stukken laadden, pointeerden en afschoten, waarop nogtans de oude spreuk: *no sutor ultra crepidam*, somtijds volkomen toepasselijk was, zoo als het volgende voorval bewijst. Drie ruiters hadden op den wal, nabij de St. Janspoort, een ouden ijzeren 24pounder voor hunne rekening genomen, en schoten daarmede op de vijandelijke batterij op den heuvel, genaamd klein Deutenen; na het stuk geladen en ge-pointeerd te hebben, waren zij het niet eens, wie het stuk zou afschieten, tot dat een van hen zeide: *a schiet gij dan maar af, dan zal ik zien waar de kogel blijft*; en zich op eenige passen afstands, vlak achter het stuk plaatste; het stuk sprong, het geheele bodemstuk van hetzelfde sloeg den man tegen het onderlijf, en verdeelde hem in tweeën.

(3) Men vindt daarvan nauwkeurige aanteekeing in het

het den opperbevelhebber eener vesting kwalijk genomen, zich een verblijf te hebben gekozen, waarin hij veilig kon werken en raadplegen.

Reeds den 5den October zond de gouverneur in den namiddag eene bezending naar den Franschen generaal *Pichegru*, om over een verdrag te handelen (4). Deze bezending kwam onverrigter zake in de vesting terug; doch den 6den zond de Fransche generaal van zijnen kant eene bezending naar de vesting, om de onderhandelingen weder aan te knopen, welke ook van dat tijdstip af bij afwisseling afgebroken en weder hervat werden, tot in den avond van den 9den, wanneer de kapitulatie werd gesloten, om des anderen daags te worden uitgewisseld; maar hoezeer de onderhandelingen alzo reeds in den avond van den 5den begonnen waren, zoo werden daarom de vijandelikheden niet gestaakt.

De langdurigheid der onderhandelingen, werd veroorzaakt door de stellige verklaring van den Franschen generaal, dat het volstrekt niet van hem ahang, om een eenig emigrant in de kapitulatie te bevatten. *Pichegru* wiens denkwijze een paar jaren later openbaar is geworden, was bewogen met het lot zijner ongelukkige landgenooten en voormalige krijgsmakkers; hij wenschte niets liever, dan, zoo veel in zijn vermogen was, hunne redding te begunstigen, en op aandrang van den luitenant-kolonel, prins *Ernst van Hessen-Philipsthal*, die zich een en andermaal naar zijn hoofd-kwartier had begeben, had hij eindelijk, op den 9den October, de onvoorzigtigheid van te zeggen: *je ne connais personne*; de onvoorzigtigheid zeg ik, want ware zulks ter oore van zijne onderhoorigen gekomen, het schuim van zijn leger zou hem zeker hebben vermoord (5).

De voornoemde prins *van Hessen*, alstoen verzekerd dat de opperbevelhebber der belegeraars geen wrevel tegen de emigranten voedde, spoedde zich naar de vesting terug, binnen welke die gewaande blijde tijding zich als een loopend vuur verspreidde, en op grond van welke de kapitulatie in den avond geteekend werd.

Onzijdig verhaal wegens de belegering van 's Hertogenbosch, gedrukt in 1794, bij *M. de Bruin* te Amsterdam, welk verhaal nogtans, uit een krijgskundig oogpunt beschouwd, geene de minste verdienste heeft.

(4) Blijkens het officieel dagverhaal der belegering, in 's Rijks archieven voorhanden.

(5) Eenige maanden later, heb ik dat gezegde van den generaal *Pichegru* menigmaal aan Fransche officieren verhaald, die voor de omwenteling onder de koninklijke linie-troepen gediend hadden, en alles behalve heethoofdige republikeinen waren; zij wilden mij nooit gelcoven, en wanneer ik hen dan van de waetheid overtuigde, was hun eenparig zeggen: *il a done commis une bien grande imprudence, car si certains de nos soldats Peussent su, ils l'auraient massacré*.

Ieder emigrant was nu op reddingsmiddelen bedacht; de moedigsten namen het kloek besluit, om, in soldaten montering, met het geweer op schouder, zich in de gelederen van het uittrekkende garnizoen te plaatsen, deze zijn behouden gebleven; anderen, welke daartoe niet konden besluiten, of geene montering hadden kunnen bekomen, verkleedden zich als knechts, voerlieden, ezeldrijvers, enz., doch deze zijn alle, of althans het grootste gedeelte, naar de stad terug gebragt, zoo als ik nader zal verhalen; anderen hadden zich op de bagage- en fourage-karren en in rijtuiggen verstopt (1), terwijl ook in het bagage-schip van den gouverneur, waarvan de vrije afvaart was bedongen, onder de lading eene opening was bespaard, waarin twee hoofd-officieren, behoorende tot aanzienlijke Fransche familiën, zich met goed gevolg verborgen.

Er waren wel gedurende het beleg, pogingen gedaan om de emigranten, of degenen onder hen welke zulks durfden ondernemen, middelen te verschaffen om te ontvlugten, waartoe onder anderen vloten werden vervaardigd, doch er was te weinig water om de overstromingen te kunnen bevaren, en te veel om ze te doorwaden; nogtans zijn er van de emigranten, die dat laatste ondernamen, in de avonden van den 7den en 11den October uitgetrokken, die niet terug gekomen zijn, zonder dat men echter, zoo als van zelve spreekt, berigt van hun wedervaren vóór het uittrekken van het garnizoen heeft kunnen bekomen.

Zondag den 12den October, trok het garnizoen, tusschen 9 en 10 ure, de Hinthammerpoort uit (1), hetwelk twee of drie uren vroeger had moeten plaats heb-

(1) Vier dames, waarvan eene mij bekend en nog in leven is, hadden te zamen eene koetskar tot Grave gehoord; onder hare voeten lagen twee emigranten-officieren 22 uren lang in eene pijnlijke positie; slechts bij het inrijden der stad Grave, durfden zij hunne schuilplaats verlaten. Wie doet deze anekdote niet gedenken aan *Hendrik IV* en den St. Bartholomeus-nacht.

(1) Volgens de meergemelde *Kritische Geschiede*, zou het garnizoen om 12 ure uitgetrokken zijn, doch de toenmalige luitenant in Hessen-Kasselsche dienst, *von Porbeck*, adjudant van den generaal-majoor *von Hanstein*, was op den 12den October in den Bommelerwaard, en alzoo niet tegenwoordig bij het uittrekken van het garnizoen van 's Hertogenbosch. Hij zegt op den 14den October, als parlementair afgezonden geweest zijnde, in de stad het middagmaal bij den generaal en chef *Pichegru* gehouden te hebben, en dat die generaal, aan tafel zijnde, de tijding der inneming van Keulen ontving. Het kunnen nadere bijzonderheden omtrent die inneming zijn geweest, maar eene nieuwstijding niet, doordien wij reeds op den 12den October een Fransch officier, komende van het hoofd-kwartier, voorbij ons rennende, van plaats tot plaats luidkeels hoorden roepen: *Nous avons pris Cologne, et singt pitees de canon.*

ben, doch door het wachten naar bagage-karren, welke van buiten de stad moesten komen, was vertraagd geworden. Buiten de laatste barrier, was een zindelijk gekleed persoon — eene zeldzaamheid in dien tijd bij de Fransche legers — te paard gezeten, hebbende eene medaille aan een breed driekleurig lint om den hals hangen, en die men zeide een afgevaardigde van de Fransche conventie te wezen, welke den kommandant van het korps, waartoe ik behoorde, gelastte, om zijne onderhoorigen, onder het opsteken van de hand en het zeggen *je le jure*, te doen belooven, van de wapenen niet tegen de Fransche republiek of hare bondgenooten te zullen voeren, alvorens uitgewisseld te zullen zijn. Dit zweeren werd vrij onachtzaam verrigt, waarna wij onzen marsch vervolgden. Op den Hinthammerdijk stonden eenige bataillons Fransche infanterie, langs welke wij, zeer nabij, uit hoofde van den smallen weg, moesten defileren. De diepste stilte heerschte zoo wel aan hunnen kant als aan onze zijde; bij ons was een ieder, tot den jongsten soldaat toe, neêrslagtig en mismoedig; en de Fransche infanterie — die eer komt haar toe — gedroeg zich zeer bescheiden. Slechts een tamboer-majoor zag ik, in lompen gehuld, die op onzen tamboer-majoor, met zijne op alle naden gegallonneerden rok, een' verachtelijken blik wierp. Zoodra het garnizoen in de heide was gekomen, op welke eenige Fransche kavallerie in bataille stond, bleven wij niet meer geregeld in kolonne marcheren; ieder korps sloeg een' bijzonderen weg in. Het was op dat tijdstip, terwijl de korpsen, zonder verband, van elkander verwijderd marcheerden, dat eenige der later in ons land welbekend geworden Fransche dragonders, met paardenstaarten aan hunne helmen, in de tusschenruimten kwamen flankeren, en al wie in burger-kleeding was aanhielden en achteruit bragten. Er werd halt gekommandeerd, door wie of van waar is mij onbekend, wegens de hevige gemoeds-gesteldheid waarin wij allen geraakten, toen het ons bleek, dat deze aanhoudingen de emigranten betroffen. Schuins regts voor het korps waartoe ik behoorde, stond de brave kavallerie van *Hessen-Philipsthal*; de ruiters togen de pallas en sloten zich in eenen drom op, bionnen welken zij de emigranten plaatsten, doch wel te verstaan, degene welke in de montering van het regiment gekleed en te paard gezeten waren. Regts van ons af, op den rand van een bosch, stond de infanterie van *Bedaulx*, ook in eenen drom, terwijl de twee uitstekende vaandels gedragen werden door de gebroeders *La Roche*, zijnde mij welbekende emigranten. Bij dat korps bevond zich een dertigtal officieren en kadets, welke Fransche emigranten waren, doch niet van het korps van *Béon*, maar dienende bij dat regiment; geen een dezer officieren en kadets is uit-

gehaald geworden. De overige korpsen en depots, waaruit het garnizoen bestaan had, stonden in ongeregelde échiquiers, op verre afstanden van elkander. Lang duurde deze halt; men zeide, dat zij veroorzaakt werd, doordien zekere Fransche onder-bevelhebbers de uitlevering der emigranten bij den gouverneur vorderden, die in zijn rijtuig gezeten achterna volgde; doch vermits hij slechts met den Franschen generaal en chef wilde te doen hebben, en overigens de bloeddorstige eischers niemand stellig konden noemen, kwam men tot geene afdoening. Eindelijk moet een emigrant (zoo ik wel onderrigt ben was het de graaf *Vendemare*) die zich onder de kavallerie van *Hessen-Philipsthal* bevond, met zijnen naam genoemd en stellig geëischt zijn geworden, welke dan ook, op hoog bevel, om grootere onheilen voor te komen, uit den drom, door die kavallerie gevormd, opgeroepen en overgeleverd werd. Hiermede hield alles op; wij stelden ons kort daarna weder in beweging, en vervolgden ongestoord onzen marsch.

Behalve deze eenige, in de montering der kavallerie van *Hessen-Philipsthal* gekleede emigrant, is geen andere, hetzij als officier, hetzij als soldaat gekleed en gewapend, en in de gelederen marcherende, uitgeleverd, en ook niemand uit de gelederen gehaald geworden (1).

Een verwijt, of althans eene vraag zou het geweest garnizoen kunnen gedaan worden, namelijk deze: waarom hetzelve de als knechts, enz., verkleede emigranten lijdelijk heeft laten wegvoeren, en zich daartegen niet verzet heeft? Het antwoord daarop zou zijn: dat wij zulks niet mogten, niet konden en niet moesten doen. Niet mogten doen, omdat militairen onder de wapenen niets zonder bevel van hunne overheden mogen verrigten; niet konden doen, omdat de korpsen van elkander verwijderd stonden, en daartoe niet alleen eene vereenigde werking, maar ook eene regelmatige gekommandeerde verweering noodig zou zijn geweest; niet moesten doen, omdat de personen, welke het garnizoen in burger klee-

(1) In de avondschemering, in gezelschap van een zestal mijner kameraden, alle toenmaals jonge lieden, marcherende, waaronder de toenmalige vaandrig *C. H. Hummelinck*, thans te Groenlo woonachtig, zich bevond, kwam een Franschman, die, naar uiterlijk aanzien, tot het hoofd kwartier behoorde, met zijn gevolg, ons achter op rijden, vragende: *qui de vous parle Français?* « Dat gaat u niet aan, » was het antwoord dat wij hem in onze taal gaven, doch, zoo als zich vermoeden laat, in minder beleefde woorden; dan daar hij zijne vraag met verheffing van stem herhaalde, kwam een persoon van een ander regiment naar hem toe, zeggende: *moi je parle Français*; waarop de Franschman vervolgde: *eh bien, nous savons de bonne part, que les chefs des émigrés se trouvent encore parmi vous, et nous les auront coûtés qui coûté.* Deze *fanfaronnade* had geen gevolg; « begin dan maar, » werd hem in het Hollandsch gezegd, en hij reed door.

deren volgden, op verre na niet alle Fransche emigranten waren, maar zich onder hen ook een aantal onzer landgenooten bevonden, die met het garnizoen uittrokken, om niet in een door den vijand bezet land te moeten blijven; voorts werkelijke knechts van officieren, zoetelaars, enz., en hadden wij die personen, welke leed noch letsel ondergaan hebben, tenzij de onaangenaamheid van voor een of twee dagen naar 's Bosch te moeten terug keeren, — hadden wij deze met geweld uit de handen der dragonders willen rukken, dan waren zij mishandeld geworden. Wat overigens de verkleede emigranten betreft, die kenden wij niet; wij wisten niet welke lieden het waren; geheel anders was het gelegen met degenen die in onze gelederen marcheerden, maar deze zijn ook onaan gerand gebleven.

Op marsch zijnde, vernamen wij dat twee emigranten zich tusschen het hooi, waarmede eene kar beladen was, verborgen hadden; dat zij bij het uitrijden van de poort waren ontdekt geworden, hetzij door verschudding van het hooi, hetzij, zoo als zeer mogelijk is, door verraad van boosaardige ingezetenen, welke bij het laden van die kar waren tegenwoordig geweest; dat daarop eenige lieden, behoorende tot den Franschen legertros, met sabels in het hooi hadden gestoken, dat de afgevaardigde van de Fransche conventie, die nog buiten de poort te paard gezeten was, den voerman luidkeels toegeroepen had: *Passez! passez donc! passez outre!* doch dat de voerman, een boer uit de meijerij, vermeenende dat men hem dreigde, angstig was weggelopen en zijne kar en zijn paard verlaten had; dat daarop de beide door sabelsteken gewonde emigranten uit het hooi waren gehaald, en voorts eenige dragonders, die zich reeds in de stad bevonden, naar buiten waren gereden om de emigranten te vervolgen.

Toen het nacht was geworden, bevonden wij ons op de heide, een paar uren gaans van Grave, alwaar halt gemaakt werd om den nacht door te brengen, welke geenszins aangenaam was, doordien de heide vol waterplassen en dus te nat was om te kunnen liggen, en de vermoeijenis niet toeliet den ganschen nacht te staan, waarbij nog kwam het volstrekt gebrek aan brandstoffen om vuur te stoken, en dat aan voedsel, naardien de troepen, in de veronderstelling dat zij de vesting Grave voor het vallen van den avond zouden bereiken, van geene levensmiddelen waren voorzien geworden. Met het aanbreken van den dag vervolgden wij onzen marsch, en trokken weldra door Grave, om ons naar de dorpen in het land van Maas-en-Waal te begeven.

En nu, tot mijn hoofd-onderwerp gekomen zijnde, nu vraag ik, en laat aan de beoordeeling van elk onbevoordeeld lezer over, — waar bestaat het minste bewijs, waar vindt men het minste blijk, dat de gouverneur, uit zucht

tot zelfbehoud, de emigranten heeft opgeofferd; waar bestaat het bewijs, dat het garnizoen de emigranten onder hare oogten heeft laten vermoorden (1)? Neen, juist het tegendeel heeft plaats gehad, hij heeft zich-zelf uit zwakke goedhartigheid aan het behoud dier ongelukkigen opgeofferd, of althans zijne eer en den roem van zijn garnizoen. Hij heeft ze, zegt men, opgeofferd door ze buiten de kapitulatie te laten; derhalve veronderstelt men, dat het tegendeel hem mogelijk zou zijn geweest, en die veronderstelling gaat noodzakelijk gepaard met de meening, dat de Fransche generaal *Pichegru* de magt zou hebben gehad, om de emigranten vrijelijk te laten afrekken; doch zulks kenmerkt een van beiden, of diepe onkunde der toenmalige gesteldheid van zaken, of kwade trouw. Men zegge mij toch, hoe zou een Fransch generaal in die tijden een aantal emigranten in 't openbaar onder zijne bescherming hebben durven of kunnen nemen! De grijze vader van den zegevierenden generaal *Moreau*, ik herhaal het, verloor te dier tijd, als een misdadiger, zijn hoofd op het schavot, omdat hij de goederen van ettelijke emigranten beheerd had of onder zijne bescherming had genomen. *Pichegru* heeft zijne landgenooten, zoo veel in zijn vermogen was, trachten te redden, zoo als ik nog nader zal bewijzen; de afgevaardigde van de conventie, die den voerman van den hooikar toeriep: *passer donc! passer outre!* was ook met hun lot bewogen; en ware het, herhaal ik, bij het schuim der Parijische clubs, hetwelk de legers volgde, bekend geweest, zij zouden beiden gedood zijn geworden. Was het schoone voorbeeld — is er gevraagd — van *van der Duijn* niet aanwezig? Neen, dat bestond niet. Men leest wel hiervoren (bladz. 78), met opzigt tot het beleg van Sluis-in-Vlaanderen: « eenige dagen vroeger » was door gezegden generaal (*van der Duijn*) eene kapitulatie afgeslagen, als willende toenmaals nog niet « de tot zijne bezetting behoorende Hanoversche troepen » in het lot der overige doen deelen; hij de nu getroffen kapitulatie werd de geheele bezetting krijgsgewan- gen, en in het bijzonder het leven der Hanoveranen « gewaarborgd. » Dit schijnt overgenomen te zijn uit het reeds aangehaalde werk van den heer *von Porbeck*, doch het is een vreemd verdichtsel, van alle waarheid onthloot.

(1) Maar zijn alle de gewezen emigranten, die zich in 's Bosch hebben bevonden, reeds dood; zouden er geene van hen meer in leven zijn? Zij toch zouden het beste getuigenis der waarheid kunnen geven. Zij zijn gewis op verre na niet alle dood, en de officieren, mede-verdedigers der citadel van Antwerpen, die zich, nu twee jaren geleden, te Bethune bevonden, hebben onder anderen aldaar den bejaarden edelman gekend, welke hen gaarne verhaalde, dat hij in het jaar 1794, gedurende het beleg van 's Hertogenbosch, in die vesting in garnizoen was geweest, en met dankbaar gevoel daarbij voegde, dat hij het behoud van zijn leven, naast God, aan hunne landgenooten te danken had.

De kapitulatie, — men leze dezelve, hetzij in 's Rijks archieven, hetzij in het verhaal van het beleg der vesting Sluis-in-Vlaanderen, in het jaar 1794, gedrukt te Amsterdam in het jaar 1822, bij de heeren *Schalekamp* en *van den Grampel*; — de kapitulatie, zeg ik, gewaagt slechts van het garnizoen in het algemeen, en nimmer hebben eenig onderhandelingen ten aanzien der Hanoveranen in het bijzonder plaats gehad; getuigen daarvan zijn nog in leven, en bepaaldelijk de kolonel der artillerie, toenmaals kapitein, en wakkere kommandant van dat wapen in het voorschreven beleg, *W. Camp*, die in zijne toenmalige betrekking, niet alleen van al wat voorgevallen is nauwkeurig kennis gedragen heeft, maar daarenboven, bij de ontruiming der vesting, door den heer generaal-majoor *van der Duijn*, die zich bedlegerig bevond, gekozen werd om bij hem te blijven (2).

Bij de kapitulatie van Sluis-in-Vlaanderen, heeft de Fransche generaal *Moreau* doen voegen:

Les émigrés ne sont admis à aucune capitulation.

Waarop onmiddellijk volgt:

J'accepte les propositions qui me sont faites.

(geteekend) *van der Duijn.*

Het laatste artikel, gevoegd bij de kapitulatie van 's Hertogenbosch, luidt letterlijk als volgt:

Les dispositions de la présente capitulation ne peuvent concerner en rien les émigrés qui se trouvent dans la place.

Men schreef welligt beter Fransch aan het hoofd-kwartier van den gewezen advocaat *Moreau*, dan aan dat van den ouden soldaat *Pichegru*; maar het zakelijke komt overeen, en waar is nu dat schoon voorbeeld van *van der Duijn* te vinden? Is het met opzigt tot eene dappere, hardnekkige verdediging? Ja, dan zij hem ere, en zijn naam zal, benevens die der braven, welke zijn onderhieldend garnizoen hebben uitgemaakt, in onze krijgsgeschiedenis blijven prijken; maar ten aanzien der emigranten heeft *van der Duijn* niets meer dan een ander kunnen doen.

Is het niet geschiedkundig — heeft men mij gevraagd — dat de meeste dezer ongelukkigen, bij den uitmarsch van

(2) Nog eene vergissing, voorkomende op de zoo even aangehaalde bladz. 78, meen ik ter eere van de nagedachtenis van een braaf officier te moeten verbeteren. De adjudant van den heer generaal-majoor *van der Duijn*, was niet genaamd *Fügel*; het was de luitenant, bij het regiment *Bedaux*, *J. C. Feugen*, van de bekende Maastrichtsche familie van dien naam. Uit het belegerde Sluis-in-Vlaanderen, met brieven voor het staats-bestuur naar 's Gravenhage afgezonden, mogt hij zijne zending niet volbrengen; hij werd te Rotterdam, alvorens 's Gravenhage bereikt te hebben, door dezelfde boosaardige ziekte aangevallen, welke in de vesting, uit welke hij afgezonden was, hevig woedde, waarvan hij ongetwijfeld de kiem had medegevoerd, en waaraan hij bezweek.

het garnizoen ontdekt, gefusilleerd en neêrgeabeld zijn geworden? Neen, is mijn antwoord; een aantal nog in leven zijnde ooggetuigen, nu grijsaards, maar toenmaal-jonge officieren, onder wier getal ik de eer had te behooren, zullen eenparig getuigen, dat geen gewerschot is gevallen, geen sabelslag onder het oog van het uittrekkende garnizoen is gegeven, hetwelk hetzelfde waarlijk ook niet toegestaan, of althans niet straffeloos geduld zou hebben. Geen emigrant is ter dood veroordeeld geworden, zonder voor eene militaire commissie binnen 's Hertogenbosch verhoord te zijn geweest, en al wie geen werkelijk emigrant was, is vrij verklaard en naar onze voorposten geleid geworden (1). Drie-en-tachtig emigranten zijn, twee of drie dagen na de inneming van 's Hertogenbosch, op den Papenbril gefusilleerd; het gedeelte van het korps van *Béon*, binnen die vesting, was gedurende het beleg omtrent 350 man sterk geweest, en gesteld, dat die 83 ongelukkigen alle tot dat korps hadden behoord, dan zou maar een vierde gedeelte omgekomen en drie vierde gedeelte zijn gered geworden; maar die 83 zijn op verre na niet alle met het garnizoen uitgetrokken; zij zijn grootendeels te 's Hertogenbosch uit de huizen gehaald, waarin zij zich hadden verborgen, vermits, dadelijk na den intogt der Franschen in die stad, aan alle ingezetenen, met bedreiging van zware straf, ingeval zij daaraan niet voldeden, bevolen werd, de emigranten, die zij in hunne huizen verborgen hadden, over te geven; zoo dat die gewaande afschuwelijke moord der Fransche emigranten, onder het oog der uittrekkende bezetting, daarop neder komt: dat een veertigtal als knechts, voerlieden, ezeldrijvers, gevangenen, enz., verkleede Franschen, zijn gearresteerd en naar 's Hertogenbosch terug gebragt worden: *La montagne en travail enfante une souris*.

Pichgru, heb ik gezegd, heeft zijne landgenooten, zoo veel in zijn vermogen was, trachten te redden. Tot waarschijnlijk bewijs daarvan, komt al dadelijk in aanmerking (het stellig bewijs zal volgen), dat de bezetting van 's Hertogenbosch niet krijgsgevangen naar Frankrijk vervoerd is geworden, maar dat haar, zelfs zonder het

(1) Weinige dagen na de ontruiming van 's Hertogenbosch, bevond ik mij te Billegom, in het huis van den kastelein *Spruijt*, toen ik met verwondering een jong geneeskundig officier zag binnen treden, wiens kennis ik gedurende het beleg gemaakt had, en niet alleen voor een emigrant had aangerien, omdat hij niets dan Fransch sprak en burger-kleederen droeg, maar daarenboven door een Fransch dragonder naar de stad had zien terug geleiden, *Etes-vous donc ressuscité!* riep ik hem toe. « Neen, » was zijn antwoord, « want ik ben niet dood geweest; ik ben geen Franschman, ik ben een Zwitser, en zooia ik dat had doen blijven, heeft men mij naar de voorposten der geallieerden geleid.

afleggen der wapenen, den vrijen aftogt toegestaan is geworden, terwijl de garnizoenen van Yperen, Charleroi, Landrecies, le Quesnoy en Sluis-in-Vlaanderen, welke vestingen vroeger dan 's Hertogenbosch door den vijand waren bemagtigd, gevankelijk naar Frankrijk zijn vervoerd geworden. De bezettingen van Valenciennes en Condé zijn wel naar hun land terug gekeerd, maar ontwapend en onder geleide naar de voorposten gebragt geworden; hadden wij op die wijze den marsch van 's Bosch naar Grave moeten doen, dan waren de emigranten ongetwijfeld tot den laatsten toe verloren mannen geweest. Dit is echter slechts een waarschijnlijk bewijs van het aangevoerde; maar een stellig bewijs daarvan is, dat de uittrekkende bezetting niet gedwongen is geworden, om de emigranten, die zich in hare gelederen bevonden, uit te leveren, waartoe het toch volstrekt aan geene middelen, maar slechts aan den wil ontbroken heeft, want had de Fransche generaal de emigranten *wilzen* hebben, dan immers had hij het duizendtal uittrekkende manschappen slechts op de heide behoeven te doen omsingelen, en één voor één ieders landaard doen bewijzen. Niets van dien aard heeft plaats gehad, en wanneer alzo de Fransche opperbevelhebber medewerkte om zijne ongelukkige landgenooten te redden, zou het dan geene volslagene dwaasheid wezen, indien men, na daarvan onderrigt te zijn, den gouverneur van 's Hertogenbosch bleef beschuldigen, dat hij de emigranten aan zijn zelfbehoud heeft opgeofferd.

Hetzij zoo, hoor ik eene stem zeggen, maar, voegt die stem daarbij, « indien het werkelijk eene onmogelijkheid « was, dat de emigranten in de kapitulatie begrepen « werden, dan had de bezetting moeten zeggen: « « het « « zijn onze krijgsmakkers; door staatkundige denkbeel- « « den hun vaderland vrijwillig verlaten hebbende, zijn « « deze uitgewekenen als broeders in ons leger opgeno- « « men; wij hebben met hen gestreden en gezamenlijk « « overwonnen, en daar ons nu door het veranderde « « lot hetzelfde ongeluk treft, en hen nog grooter « « gevaar dreigt, hebben zij volkomen regt op onze be- « « scherming.» Wij verlaten derhalve onze makkers « niet, wij willen met hen leven of starven; wij weten « zeer wel, dat, zoo wij ons in deze vesting langer op- « gesloten laten, zij allen, geen een uitgezonderd, zullen « worden ter dood gebragt, maar wij willen in hun lot « deelen; wij weten dat wij voor het aanstaande voorjaar « volstrekt op geen ontzet kunnen hopen, daar het Pruis- « sische leger de krijgs-gebeurtenissen werkeloos blijft aan- « schouwen, het Oostenrijksche leger, na opgevolgde ge- « vechten, over den Rijn is terug geworpen, de Engelsche « krijgsmagt slechts op een goed heenkomen schijnt be- « dacht te zijn, en onze eigene landmagt te zeer in ves-

« tingen verspreid en verzwakt is, om ons te kunnen
 « ontzetten; — wij, ten getale van 850, zullen de 30,000
 « ingezetenen dezer stad dwingen naar onzen wil te
 « handelen; wij zullen, indien men de emigranten niet
 « in de kapitulatie begrijpen wil, de stad 's Hertogen-
 « bosch laten plat schieten, verbranden, vernielen; wij
 « zullen ons allen door het vijandelijk vuur, door ziek-
 « ten en door vermoeijenissen laten verdelgen; de inge-
 « zetenen zullen door hongersnood en pest-ziekte in hunne
 « kelders en onderaardsche holen insgelijks vergaan; en
 « wanneer dan alles vernield en uitgestorven zal zijn,
 « dan zal de vijand bezit kunnen nemen van den grond
 « waarop de schoone stad 's Hertogenbosch voormaals
 « stond, en de naam dier stad zal die der bergengte van
 « Thermopylis in de geschiedenis vervangen!» Bravo!
 grootsch, verheven; maar rogtans vraag ik in de eerste
 plaats, of dit alles niet eerder behoort tot de fabel-
 achtige heldentijden, dan tot den rampvollen herfst van
 1794; en ten andere, of de stad 's Hertogenbosch geen
 kwalijk uitgekozen tooneel voor een zoodanig helden-be-
 drijf geweest zou zijn, eene stad, welke de afschuwe-
 lijkheden, door muitend krijgsvolk zeven jaren te voren
 binnen hare muren gepleegd, nog versch in 't geheugen lag,
 gruwelen aan welke hare ingezetenen geenzins gezind waren,
 zich door het afwachten van eene mogelijke stormender-
 handsche inneming, andermaal bloot te stellen; eene stad,
 van wier bevolking een gedeelte, ingevolge van onze
 toenmalige jammerlijke burger-twisten, tot de partij be-
 hoorde welke de overgave van de stad aan de Franschen
 vurig wenschte; eene stad, waarvan de notabelen, de eer
 en den roem der bezetting niet in aanmerking nemende,
 eene langere verdediging der vesting, en de daardoor te
 verwachten verbranding en vernieling van hunne eigendommen,
 als nutteloos en zonder doel beschouwden, waar-
 omtrent zij, de krijgsmanseer uitgesloten latende, welligt
 niet geheel ongelijk hadden; die den bejaarden gouverneur,
 door bezending op bezending, dagelijks tot het
 ontruimen der stad met zijne bezetting op eervolle voor-
 waarden verzochten, smeekten, er bij hem op aandron-
 gen, terwijl de lagere klassen, bij de schorsing van hunne
 kostwinning, slechts morrende de ontbeeringen verduurden
 van sommige noodwendigheden, waarvan zij zich, uit hoofde
 der dagelijks hooger wordende prijzen, niet meer konden
 voorzien, en weldra volslagen gebrek te gemoet zagen.

Veertien dagen had het garnizoen, hoezeer met geene
 zekerheid, echter waarschijnlijk, zich langer kunnen ver-
 dedigen; drie honderd en vijftig emigranten zouden als-
 dan één voor één aan hunne moordenaren hebben moe-
 ten overgegeven worden, maar het omgekeerde verwijt
 dat zij aan roemzucht waren opgeofferd geworden, zou
 alsdan met deze alles afdoende woorden hebben kunnen

wederlegd worden: wij hebben onzen pligt als militairen
 gedaan.

Hetgene ik mij voorgesteld had te bewijzen, vermeen
 ik bewezen te hebben, te weten: dat de beschuldiging
 ten laste van Z. H. den landgraaf *van Hessen-Philipsthal*,
 in leven luitenant-generaal van de kavallerie in dienst
 der Vereenigde Nederlanden, en gouverneur der vesting
 's Hertogenbosch en onderhoorige forten, als hebbende,
 met ter zijde stelling van alle edele gevoelens als mensch
 en krijgsbürger, enz., enz., zich niet geschaamd het
 ongelukkige korps van *Béon*, aan zijne eigene uitredding
 van gevaar, op te offeren, en dat hetzelfde daarna onder
 zijne eigene oogen, EN ONDER DIE VAN ZIJNE BEZETTING,
 zou zijn vermoord geworden, is vreemd verdichtsel, van
 alle waarheid ontbloot.

Delft, April 1835.

J. H. KESMAN, *generaal-majoor*.

SCHETS

DER VOORNAAMSTE KRIJGS-GEBEURTENISSEN IN
 POLEN, IN DEN JARE 1831.

ARTIKEL 4.

V.

SLAG BIJ GROCHOW;
 Op den 25sten Februarij.

In het vorige hoofdstuk hebben wij gezien, dat de plan-
 nen van den Russischen veldheer door het gevecht bij
 Bialolenka waren vrijdeld geworden. Volgens dezelve, was
 de 26ste Februarij bestemd, om aan de omwenteling een
 einde te maken, en, naar alle krijgskundige waarschijn-
 lijkheid, had het Poolsche leger bezweken, wanneer
 de veldmaarschalk *Diebitsch* dat eerst gevormd plan had
 kunnen volgen — namelijk, om met het centrum de
 bij Grochow geposteerde Poolsche hoofdmagt aan te
 vallen, en door het korps van *Szachowski*, met dat van
Witt vereenigd, den Poolschen linker-vleugel aanvallende,
 om te trekken. De bestorming van Praga zoude onmiddellijk
 hebben gevolgd, en de bloedige veldtocht ware welligt
 reeds op den 1sten Maart beslist geweest.

In dat eerste plan was over den dag van den 25sten
 reeds beschikt; — dezelve was tot rustdag en tot het
 houden van eene groote feestelijke godsdienst-oefening be-
 stemd. De bevelen daartoe, in den avond van den 24sten
 uitgevaardigd zijnde, zoo was deze godsdienst-oefening, in
 den morgen van den 25sten, aan den rechter-vleugel, bij
 het korps van den generaal *Rosen* en bij het korps van
Pahlen, in het centrum, reeds begonnen. De veldmaar-
 schalk woonde dezelve bij, bij een der korpsen niet verre
 van Wawer, doch naauwlijks verhieven zich de gebeden

van het eerbiedig ter neder geknieide leger tot den troon des Allerhoogste, om zegen over de Russische wapenen af te smeeken, toen, tegen acht uren, een vrij sterk kanonvuur, in de rigting van Bialolenka, 't welk tegen negen uren in hevigheid begon toe te nemen, deze oogenblikken van toewijding en overdenking plotseling afbrak.

Omtrent de beteekenis dezer storing behoefde men niet lang in het onzekere te zijn, dewijl men ligtelijk konde vermoeden, dat het korps van vorst *Szachowski*, met het Poolsche korps, tegen welk het den vorigen dag gevochten had, op nieuw in gevecht gewikkeld was. De veldmaarschalk werd ook niet lang in het onzekere gehouden, wat hem in dezen te doen stond, daar hij, kort daarop, door eene offensive beweging van het Poolsche leger, tot een gevecht werd uitgenoodigd. De Polen namelijk rukten van hunnen linker-vleugel, met een zwerm tirailleurs, uit het ons reeds bekende elzenboschje vooruit, zich rigtende op den rechter-vleugel van het 6de korps infanterie. De aangeboden slag werd door den veldmaarschalk aangenomen, en wel voornamelijk om de Poolische hoofdmagt bezig te houden, en zodoende te beletten, dat *Szachowski* door overmagt in zijne beweging naar het Russische centrum wierd bestookt. De godsdienst-oefening nam een einde, en het leger rukte ten strijd.

Het slagveld van Wawer tot Praga vormt, zoo als wij reeds vroeger gezegd hebben, een bijna vlak terrein dat zich eenigzins verheft naar de dennen-boschen in den rug der Russen. Eene rei van zandheuvelen, die zich van Zombki over Kawenczyn tot aan Grzybowska-Wola uitstrekken en tamelijk steil naar Praga afvallen, beheerscht de vlakke naar Warschau's voorstad. De grond in de genoemde boschen is dor zand, doch van de heuvelen tot Praga, zijn weiden, grootendeels, vooral die naar den oostelijken kant en nabij de heuvelen, met moerassen en waterleidingen doorsneden. De meer westelijk en naar den Weichsel voerende weiden zijn drooger, en worden door zandige plaatsen afgebroken. De wegen van Marki, Zombki en Kawenczyn zijn over zulke hoogere en zandige strecken aangelegd, en loopen langs deze tot Praga. Het elzenboschje — de sleutel der Poolsche stelling — ten noordoosten van Grochow gelegen, ligt op 1500 passen van den rand van het dennenbosch; het is, in de rigting van Warschau, 1200 passen diep, 1800 passen breed, en is zeer dicht bewassen. Hetzelve wordt door eene groote waterleiding en meerdere kleine kanalen doorsneden, en heeft zulk eenen moerasigen bodem, dat het in het voor- en najaar niet dooraanbaar is. In den tijd dat de gevechten bij Wawer en Grochow voorvielen, was deze grond, als ook de weiden, nog hard bevroren; de groote waterleidingen in het elzen-

boschje waren echter, even als de moerassen vóór den Russischen linker-vleugel, die namelijk van Coclaw, Las en Goclawek, tot aan den straatweg bij het gedenkteeken des keizers *Alexander's*, en tot aan den Weichsel bij Saska Kempa, alreeds onbegaanbaar. (Zie plaat II).

Het Russische leger was als volgt voor den slag opgesteld.

Op den linker-vleugel het 1ste korps infanterie (1ste, 2de, en 3de infanterie-divisie), onder den kavallerie-generaal, graaf *Pahlen*, op den van Milosna naar Praga voerenden grooten weg. Deszelfs voorhoede, uit Kozakken, 4 bataillons en 4 stukken geschut zamengesteld, stond achter de kolonie Gozlaw (1). Het gros van dit korps was voor Wawer in linie, en had achter dat dorp de 2de grenadier-divisie als reserve.

Op den rechter-vleugel bevond zich het 6de korps infanterie (23ste en 24ste infanterie-divisie) onder de bevelen van den generaal der infanterie, baron *Rosen*. Dit korps stond links achter Grzybowska-Wola, aan den landweg die van Okuniew komt en bij Grochow zich met den grooten straatweg vereenigt, en strekte zich op de bovengenoemde zandheuvelen tot Kawenczyn uit. Voor het front van dit korps stonden 30 stukken geschut in batterij, in drie batterijen verdeeld; de eerste van 16 stukken, links en aan beide zijden van Grzybowska-Wola, de tweede van 2 stukken in het midden, op eenen zandheuvel achter een alleen staand huis, en regt tegen over het elzenboschje; de derde, van 12 stukken, op den heuvel bij Kawenczyn. Achter deze stukken stonden 17 bataillons in twee liniën opgesteld, te weten: achter Grzybowska-Wola, links van den weg, 2 bataillons, en regts van denzelfden 4 bataillons, om de verbinding met het 1ste korps infanterie te onderhouden; vervolgens op de heuvelen regts tegen Kawenczyn, 4 jager-bataillons, 2 bataillons infanterie links achter de middelste batterij, 1 bataillon voor deze batterij, doch achter het alleen staande huis opgesteld; 2 bataillons regts achter deze batterij, en eindelijk 2 bataillons achter de rechter batterij bij Kawenczyn. De aan dit korps toegevoegde kavallerie bestond uit 9 eskadrons en 300 Kozakken. Deze laatste stonden op de heuvels en links van de vier bataillons jagers; — eenige honderd passen achter de Kozakken: 1 eskadron uhlanen, en achter de batterij van den rechter-vleugel, twee kavallerie-regimenten of 8 eskadrons, met een klein detachement in Kawenczyn. De linker-vleugel van dit 6de korps, werd door den generaal *Kischkin*, den rechter door den generaal *Wlodek* aangevoerd. De reserve van dit korps was achter den linker-vleugel van

(1) Op plaat II is deze kolonie niet aangeteekend; dezelve bestond uit eenige huizen aan den linkerkant van den grooten straatweg, te midden van den afstand tusschen Wawer en Grochow.

hetzelve op den, van Okuniew komenden weg opgesteld. Deze reserve stond onder de bevelen van den generaal *Murawiew*, en was zamengesteld uit: 2 kompagniën sappeurs, de Litthausche grenadier-brigade van 6 bataillons, een regiment kavallerie en 26 stukken geschut. Ook waren van dit korps 2 bataillons te Okuniew, 2 in Siedlce en 2 in Wengrow gedetacheerd, achter gebleven.

Het Litthauwsche garde-korps van den grootvorst *Konstantijn*, van 4 bataillons en 12 eskadrons (1 kurassier-, 1 uhlanen- en 1 huzaren-regiment) stond in Milosna. (1).

Het 3de kavallerie-korps, onder den generaal der kavallerie, graaf *Witt*, van 40 eskadrons (4 kurassier- en 4 uhlanen-regimenten), met 52 stukken geschut, stond insgelijks in de omstreken van Milosna.

Het korps van den luitenant-generaal baron *Geismar*, was tusschen Milosna en den Weichsel, achter *Zastaw* opgesteld. De sterkte van dit korps, op den dag van *Grochow*, hebben wij nergens aangetekend gevonden. De sterkte die hetzelve had, bij den aanvang van den veldtocht hebben wij vroeger leeren kennen, doch sedert dien tijd had hetzelve reeds vele verliezen geleden. Vermoedelijk waren het de troepen van dit korps, welke eenige posten bij *Karczew* hadden uitgezet.

Zoo als wij uit het IV hoofdstuk gezien hebben, bragt het korps grenadiers van *Szachowski* den geheelen dag met marcheren door, en konde alzoo aan den slag geen deel nemen.

Het Poolsche leger was — daar de divisie van *Krukowiecki* en de kavallerie-divisie van *Jankowski*, nog bij *Bialolenka* stonden — uit drie infanterie- en vier kavallerie-divisiën te zamengesteld. Het leger was intusschen door 2 nieuw opgerigte bataillons versterkt geworden; doch derzelve manschappen waren slechts met zeissen gewapend. De regter-vleugel van deszelfs slag-linie leunde onwrikbaar aan de Weichsel-moerassen. De generaal *Szembeck*, hield op die hoogte, met 6 bataillons der ligte brigade van de 4de infanterie-divisie, *Grochow* en het boschje tusschen deze plaats en *Goclawek* bezet. Hem was nog toegevoegd geworden het regiment infanterie van linie n^o. 2, (zeissen-dragers uit Masoviën, 2 bataillons sterk) en dit stond achter de divisie. De brigade grenadiers van *Milberg*, 4 bataillons sterk, was achter het zoo even genoemde, en voor een meer achterwaarts gelegen boschje opgesteld; dezelve vormde eene soort van reserve voor het

(1) Op den staat, te vinden op bladzijde 148, is dit korps veel sterker opgegeven; doch de bronnen door ons geraadpleegd geven niet op, waaraan die vermindering toe te schrijven is. Alleen wordt bij *Soltijk* gewag gemaakt, van eene versterking welke het 6de infanterie-korps van dat van den grootvorst op den 25sten Februarij ontvangen had. De majoor *Schels* schrijft insgelijks deze vermindering aan deze detachering toe.

geheele Poolsche leger. Een bataillon jagers stond regts in de moerassige bosschen, en bewaakte de voor ondoordringbaar gehoudene streken van den Weichsel tot aan *Las*. Digt aan den grooten weg was eene positie-batterij opgesteld. Zoo wel hier als aan den linker-vleugel had men eenige schansen opgeworpen.

De generaal *Zymirski* stond met zijne 2de divisie links van den grooten weg, en bezette met zijne troepen het elzenboschje.

Het centrum, eenigzins achterwaarts, als in reserve opgesteld, werd door de 3de divisie van *Skrzynecki* gevormd.

Eenigzins nader bij *Praga*, had men een bataillon zeissen-dragers van het nieuwe 19de infanterie-regiment opgesteld, 't welk, met de Warschauer nationale garde, de opdracht had, om de geweren der gesneuvelden van het slagveld op te zamelen, en de gekwetsten over den Weichsel in de stad te brengen.

De kavallerie, onder het bevel van den generaal *Uminski*, welke, na aftrek van de divisie van *Jankowski*, nog vier divisieën sterk was, stond gedeeltelijk in kolommen achter *Grochow*, doch het grootste gedeelte was tegen over *Zombki* en *Kawenczyn* in gereedheid opgesteld. Deze laatste troepen hadden hoofdzakelijk in last, om den marsch van het korps van *Szachowski* gade te slaan, en de verbinding met de divisie van *Krukowiecki* te onderhouden.

De Poolsche infanterie-linie stond zeer gedrongen en was ten hoogste een half uur lang. De regter-flank was, uit hoofde van den Weichsel en den moerassigen bodem, onaanrijpbaar; de linker-flank was eveneens door moerassen, door de talrijke kavallerie, als ook door de bij *Bialolenka* staande divisie van *Krukowiecki*, gedekt. De geheele linker-vleugel stond in en achter het elzenboschje, zoodat al deszelfs bewegingen er door gedekt werden. Het Russische centrum konde niet van *Wawer* voorwaarts dringen, zonder door de troepen, welke in dat boschje geposteerd waren, in de regter-flank genomen te worden. Het elzenboschje vormde dus den sleutel der Poolsche stelling, welke vooraf moest genomen worden, om de Polen terug te kunnen dringen.

De hier opgegevene stelling van het Poolsche leger is opgemaakt uit Poolsche bronnen. De hiervolgende bijzonderheden dezer stelling zijn getrokken uit de Russische opgaven, opgenomen in het Pruisische *Militär Wochenblatte*, bladzijde 4637.

Op de eerste slaglinie der Polen stonden 2 infanterie-divisiën. De regter-vleugel leunde tegen het dorp *Grochow*. Op den uitersten regter-vleugel, in de rigting van *Grochow* naar de moerassen, was eene batterij van 30 stukken geschut opgesteld. De linker-vleugel strekte zich achter het elzenboschje uit, en steunde tegen de moe-

rassige weiden; aan de linkerzijde van dat boschje bevond zich eene batterij van 8 stukken geschut; het boschje zelf was sterk bezet.

Op den regter-vleugel van de tweede slaglinie, achter de groote batterij tusschen klein Grochow en Goclawek, lag een boschje, welks boomen waren omgehouden; voor deze groote verhakking was eene borstwering opgeworpen en met 8 stukken geschut bewapend. Aan de linkerzijde van deze borstwering bevond zich de 5de divisie infanterie in linie. Tusschen deze verhakking en eenen heuvel — gelegen in het midden der strekking van de steenbakkerij en Mazouce — waren vijf dergelijke borstwerings opgeworpen. Op den nitersten linker-vleugel, aan den, van Praga naar Zombki voerenden weg, in de nabijheid der kolonie Elsner, stonden 2 bataillons met 4 stukken geschut; voor dezelve, in het dorp Zombki, was eene zwakke post uitgesteld. De verbinding dezer afdeeling met den linker-vleugel in het elzenboschje, werd onderhouden door vier, op zichzelf staande en in linie in de nog bevroren moerassen opgestelde eskadrons. Achter den nitersten linker-vleugel, tusschen de kolonie Elsner en Targowek, stond de Poolsche kavallerie in twee slagliniën opgemarcheerd.

De veldmaarschalk rekende er op, dat *Szachowski* nog aan den slag konde deelnemen, daar hij, om zich met het centrum te vereenigen, slechts eenen kleinen marsch te doen had; terwijl hij daarbij veronderstelde, dat, indien *Krukowiecki* het Russische grenadier-korps bleef vervolgen, hij zich daardoor meer en meer van de overige Poolsche troepen zoude verwijderen, en de Polen alzoo eene divisie minder hem zouden kunnen tegen over stellen. De gelegenheid, om slag te kunnen leveren, was hem daarom welkom, terwijl zijne hovenbedoelde inzigten hem eenen goeden uitslag deden voorspellen. Er bestonden bij hem nog meerdere redenen, om zich te haasten eenen beslissenden slag aan de omwenteling toe te brengen. Het Russische leger namelijk was in eene veel moeilijker stelling dan de Polen. Het terrein dat het achter zich had, had reeds het Poolsche en het Russische leger gedurende eenigen tijd gevoed, en alles was uitgeput. De eerste levensbehoeften en al de krijgsvorraad moesten van de Russische grenzen worden aangebragt, en dit werd met het ontgooijen der wegen hoogst moeilijk.

Het Poolsche leger daarentegen was in de nabijheid van al deszelfs magazijnen, en het versterkte zich dagelijks door de nieuwe wapeningen, die uit de in oproer zijnde Poolsche gewesten toesnelden, en met elken dag, dien de Russische veldheer aarzelde, steeg den moed der Polen. Vóór het gevecht van Bialolenka stroomden de volksmannen allerlei geruchten uit om de geestdrift te spannen; men sprak van onlusten, die in het Russische leger waren

uitgebarsten; van de daarmede in verband staande wijfeling van graaf *Diebitsch*, om het Poolsche leger aan te vallen, enz., enz.

Dit alles was den veldmaarschalk bekend; hij wilde alzoo doortasten, en, om aan *Szachowski* den tijd te laten zich met het centrum te vereenigen, wilde hij den slag langzaam doen beginnen. Dien ten gevolge ontving de graaf *Pahlen* het bevel, om met de eerste divisie van het 1ste korps infanterie den grooten straatweg te bewaken; terwijl aan den baron *Rosen* werd opgedragen, om intusschen, dat hij met zijnen regter-vleugel bij het dorp Kawenczyn vooruit rukte, met de overige troepen van het 6de korps infanterie, eenen algemeenen, door tirailleurs gedekten, aanval te doen. De Lithausche en de 2de grenadier-divisie, het 3de kavallerie korps van den graaf *Witt*, en de afdeeling garde van den Grootvorst waren bestemd, om in den rug van het centrum de reserve te vormen. Daartoe hadden zij bevel ontvangen om van Milosna op te rukken.

Intusschen dat deze tot den eersten aanval bestemde troepen in linie opmarcheerden, begonnen de tirailleurs van het korps van *Rosen* reeds het vuur der Poolsche tirailleurs te beantwoorden. Met geestdrift drongen de eerste steeds meer en meer voorwaarts; terwijl de Polen tot achter de gracht, welke om den oostelijken rand van het elzenboschje loopt, terugweken. Doch nu opende de Poolsche scherpshutters, door de stelling in genoemd boschje gedekt, een moorddadig vuur op de, in de vlakke voorwaarts rukkende, Russische tirailleurs, welk vuur door de aansnellende Poolsche afdeelingen hoe langer hoe heviger werd; de eerstgenoemde weken dan ook een honderdtal passen terug, doch zoo het schijnt op daartoe bekomen bevel.

Uit deze beweging van den regter-vleugel ziet men duidelijk, dat de veldmaarschalk op de aankomst van het grenadier-korps rekende; terwijl de langzaamheid waarmede het korps van *Rosen* moest te werk gaan, zoo als wij reeds gezegd hebben, genoegzaam aanduidde, dat hij deszelfs aankomst elk oogenblik te gemoet zag. De veldmaarschalk plaatste zich, na het uitgeven der eerste algemeene bevelen tot den aanval, op den heuvel, waarop de middelste batterij van 2 stukken kanon was opgesteld (Gedurende den geheelen loop van den slag hield hij zich op deze plaats op). Van dat punt af konde hij het slagveld overzien en den loop van het gevecht gadeslaan, om daarnaar de bewegingen te kunnen regelen. Na zijne berekeningen moest hij ook van daar de kolommen van *Szachowski* kunnen zien, voornemens zijnde, eenen algemeenen en doortastenden aanval te doen, zoodra hij deze op Kawenczyn in aantogt zag. Het was reeds tien uren in den morgen, en niets duidde nog de nadering der

verwachte versterking aan. De veldmaarschalk liet daarop *Szachowski* door eenige kleine afdeelingen te gemoet trekken, om hem op te zoeken en het bevel over te brengen, zich naar het slagveld te spoeden. Daar echter *Zombki* door de Polen bezet was, en sterke patrouilles hunner troepen tot *Marki* stroopten, zoo moesten deze afdeelingen langs omwegen door het bosch gevoerd worden, waarmede veel tijd verloren ging.

Naauwelijks waren deze bevelen door den veldmaarschalk uitgevaardigd, toen de naast het elzenboschje opgestelde Poolse batterij van 8 stukken op de troepen van *Rosen* begon te vuren. De graaf *Diebitsch* gelastte dadelijk dit vuur door alle de reeds in batterij gestelde stukken kanon te doen beantwoorden; daarna gaf hij de navolgende bevelen aan zijne generaals:

De generaal *Rosen* zal met de onder zijne bevelen staande troepen het elzenboschje bemagtigen. De generaal *Murawiew* zal met de reserve van het 6de infanterie-korps, uit zijne stelling aan den weg van *Okuniew*, regts afmarcheren, om met een gedeelte dezer troepen de verbinding met het korps van *Szachowski*, welks aankomst op het slagveld elk oogenblik wordt te gemoet gezien, te herstellen; met het andere gedeelte zal hij tegen de linker-flank van het Poolse leger voorwaarts rukken. De 8 bataillons, van de tweede gronadier-divisie, welke achter het 1ste korps infanterie als reserve zijn opgesteld, zullen eveneens regts afmarcheren en zich achter het midden van het 6de korps infanterie, en wel achter den heuvel, waarop zich de veldmaarschalk bevindt opstellen (1). De bij *Milosna* staande troepen zullen naar het slagveld rukken; terwijl de graaf *Pahlen* de artillerie zijner voorhoede bij *Gozlaw* zal doen versterken.

Dit waren de algemeene dispositiën voor den beroemden slag van *Grochow*, welke kan worden aangemerkt als de eerste periode van den Poolischen veldtocht te hebben besloten. Daarmede was het reeds elf uren des voormiddags geworden, toen de slag ernstig begon te worden door den aanval van het 6de infanterie-korps op het elzenboschje.

Zoo als wij vroeger gezien hebben was dit boschje door de divisie van *Zymirski* bezet, en wel zoodanig dat de rechterkant van hetzelfde door de brigade van den generaal *Rohland*, uit het 3de en 7de regiment infanterie van linie zamengesteld, en de linkerkant door de brigade ligte infanterie (2de en 4de regiment) van den generaal *Czyzewski* verdedigd werd.

(1) Te vergeefs hebben wij gezocht, in de sterkte- en opstelings-opgaven naar deze aldus genoemde 2de divisie. Wellicht hebben deze 8 bataillons behoord tot de 22 bataillons van den grootvorst *Konstantijn*; zie bladz. 148 van dezen jaargang.

Het waren de 4 Russische bataillons, welke achter de middelste batterij waren opgesteld geweest, die den aanval op den rechterkant van het elzenboschje begonnen. Door een' zwerm tirailleurs vooraf gegaan, drongen deze bataillons, in aanval-kolommen gevormd, in weerwil van het hevige vuur der Polen en van de aanzienlijke verliezen die zij leden, steeds voorwaarts. Digt aan het boschje genaderd zijnde, werden zij een honderdtal passen terug geworpen, doch van daar op nieuw aangevoerd, drongen zij met eenen schitterenden bajonet-aanval, tot aan de groote waterleiding door. De dappere *Zymirski*, had zich te vergeefs aan het hoofd der brigade *Rohland* gesteld; te vergeefs deed hij deze stand houden, tot dat dezelve, om zoo te zeggen, hare bajonetten met die der Russen kruiste; te vergeefs stroomde zijn bloed en dat zijner dappere lotgenooten; de kans des oorlogs was van hen geweken, om den opgewonden heldenmoed dezer Russische aanval-kolom te begunstigen. De brigade van den generaal *Rohland* was zoo in één gesmolten, dat zij zich in de tweede linie moest terugtrekken, terwijl *Zymirski* zelf, zwaar gewond, van het slagveld werd gevoerd, en binnen de muren van *Warschau*, bij het leggen van het eerste verband, den zwaarsten tol, dien zijns levens, aan de omwending ten offer bragt. In de linker helft van het boschje hield *Czyzewski* met zijne brigade moedig stand.

De generaal *Chlopicki* was echter te zeer doordrongen van het gewigt van dezen post, dan dat hij de Russen rustig in het bezit van het elzenboschje wilde laten. Gebruik makende van de verwarring, die het onafscheidelijke gevolg is van eene stormenderhand genomene en hardnekkig verdedigde stelling, gaf hij aan de linker-brigade (het 4de en 8ste regiment van linie) der 1ste divisie infanterie, bevel om de rechter helft van het boschje te hernemen. De generaal *Boguslawski* stelde zich aan het hoofd dezer brigade, en drong met den stormpas de Russen het boschje uit, waarin hij de verlorene stelling wederom bezette. *Chlopicki* intusschen had de gronadier-brigade van *Milberg*, welke tot dus verre achter den rechter-vleugel der divisie van *Szempek* gestaan had, achter het boschje in reserve opgesteld.

De graaf *Diebitsch*, ooggetuige van den moed en de volharding der beide strijdende partijen, gaf zijn plan voor de vermeerstering van het elzenboschje niet op. De wijkende beweging zijner troepen bespeurende, gaf hij bevel aan de vier, achter *Grzybowska-Wola* staande bataillons, de rechterzijde van het voornoemde boschje op nieuw aan te vallen. Deze tweede aanval werd even glansrijk als de eerste uitgevoerd, en, in weerwil der even schitterende verdediging, met gelijk geluk bekroond. De brigade *Boguslawski* onderging hetzelfde lot als die van *Rohland*, daar zij, bij den onwederstaanbaren schok der Russen, achter de hoofd-

waterleiding teruggeworpen werd. Terzelfder tijd had de Russische generaal-kwartiermeester, de generaal *Neidhart*, met het regiment Byalistok van het 6de, en met de regimenten Nieuw-Ingermanland en Kutusow van het 1ste korps infanterie, beproefd, om het tegen Grochow gelegene zuidelijke gedeelte van het elzenboschje om te trekken. Het hevige blikkendoos-vuur der groote Poolische batterij van 30 stukken hield echter deze offensieve beweging tegen, en werden deze regimenten eindelijk genoodzaakt naar Grzybowska-Wola en Wawer terug te trekken.

Het terrein voor en in het elzenboschje was reeds met gesneuvelden en gewonden bedekt, en verschrikkelijk was het gezicht der woede waarmede op deze plaats gevochten werd. De aandacht van de beide legers was ook rustloos op dat bloedige punt getrokken, 't welk bestemd was op nieuw het tooneel van den hoogstgespannen heldenmoed te worden. Met de snelheid des bliksems verscheen *Chlopicki* voor het front der in reserve opgestelde brigade grenadiers van *Milberg*, sprak ze eenige bemoedigende woorden toe, stelde zich aan haar hoofd, en voerde ze in dat oogenblik van hoog opgewondene geestdrift, ondersteund door den generaal *Skrzynecki*, met de brigade van *Bogulawski*, in de regter helft van het elzenboschje, thans op zijne beurt de Russen voor zich uit drijvende. Met groot verlies moesten deze tegen 12 uren des middags zich tot in hunne liniën terug trekken.

Chlopicki's adelaars blik zag het oogenblik gunstig, om eene offensieve beweging te maken en rukte alzoo met de brigade *Milberg*, en de brigade van *Czyzewski*, uit het elzenboschje, tegen de Russische linie, en in het bijzonder tegen de linker-flank van de batterij van 12 stukken, welke bij Kawenczyn, op den regter-vleugel van het korps van *Rosen* stond. De Russen hadden zich, op het zien van deze beweging, in massa opgesteld; terwijl de Russische artillerie den opmarcherenden vijand hevig beschoot; daarna stelden de Russen zich in beweging om de Polen te gemoet te trekken, waardoor deze laatsten begonnen te weifelen en in het boschje terug trokken.

Gedurende dat deze laatste bewegingen plaats hadden, bemerkte *Chlopicki*, dat de Russische kavallerie langs den boschrand tegen Kawenczyn trok; waarnaar hij afleidde dat de graaf *Diebitsch* van voornemen was, eenen kavallerie-aanval te ondernemen. Hij zond daarop een' zijner adjudanten, naar de links staande kavallerie-divisie van *Lubienski*, met het bevel zich naar zijnen kant te spoeden, om de Russische kavallerie, eer dat deze zich tot den aanval gevormd had, aan te grijpen. De generaal *Lubienski* oordeelde echter het voorliggende terrein veel te moerassig voor eenen kavallerie-aanval en weigerde zich in beweging te stellen, indien vorst *Radziwill* zelf

daartoe geene bevelen gaf. Even zoo ging het met de bevelen, welke *Chlopicki* aan de generaals *Krukowiecki* en *Jankowski* gezonden had, om van Bialolenka naar Zombki te ijlen, en de Russen in de regter-flank aan te tasten. Het eerste bevel daartoe had hij tegen half 12 uren gezonden, toen het kanonvuur aan die zijde ophield. Later liet vorst *Radziwill* dit bevel herhalen; doch *Krukowiecki* bleef nog twee uren op de hoogte van Bialolenka, en kwam eerst tegen vier uren bij Praga aan, toen de slag zoo goed als geëindigd was.

Middelerwijl dat de hierboven medegedeelde gevechten plaats hadden, waren de door graaf *Diebitsch* bevelene bewegingen der meer achterwaarts staande troepen uitgevoerd. De generaal *Murawiew* namelijk voerde van de reserve des 6den infanterie korps, de 6 bataillons der Lithausche grenadier-brigade, 4 eskadrons Lithausche uhlanen en 6 stukken kanon van den Okuniewer-weg regts door het bosch in den rug der slaglinie, ging den van Okuniew naar Kawenczyn voerenden weg over, en kwam alzoo over de, bij laatstgenoemd dorp liggende, hoogte te voorschijn. Van daar zond hij 1 bataillon en 1 eskadron naar Zombki, met de opdracht dat dorp te nemen en bezet te houden. Met de overige troepen trok hij links om Kawenczyn, en ging langs den naar Praga leidenden weg op Mazonce.

Tegen één uur des namiddags had hij den heuvel bij Mazonce bezet, en begon van daar den linker-vleugel der Polen, in het elzenboschje en de daarachter opgestelde Poolische troepen te beschieten. De Polen moeten echter van dit artillerie-vuur weinig te lijden gehad hebben, daar de genoemde heuvel, waarop hij zijn geschut gesteld had, ongeveer een kwartier uurs van het elzenboschje afligt. Door deze beweging vormde de troepen van *Murawiew* alsnu den uitersten regter-vleugel van het Russische leger. Het korps van vorst *Szachowski*, dat nog verre van het slagveld verwijderd was, en over Marki naar Zombki marcheerde, werd thans aangemerkt als de reserve uit te maken van den uitersten regter-vleugel (1).

De troepen van den grootvorst *Konstantijn* en die van den generaal *Witt*, hadden zich intusschen insgelijks in beweging gezet. De 4 eskadrons garde husaren van den grootvorst bleven alleen in de nabijheid van Milosna, terwijl een regiment kavallerie van het korps van *Witt* onderweg op Zastaw werd gerigt. Toen deze beide korpsen, op den grooten straatweg bij Wawer aankwamen,

(1) Uit de Poolische werken moet men opmaken dat de troepen van *Murawiew*, voor die van *Szachowski* zijn aangerien geworden; dewijl de Polen aangeven, dat deze laatste insgelijks aan den slag van Grochow had deel genomen, hetgeen beïjden de waarheid was.

telden zij te zamen: 4 bataillons, 44 eskadrons en 32 stukken geschut. Achter Wawer zwenkten zij regts en marcheerden achter Grzybowski-Wola, tot aan den Okuniewer weg. Daar waar deze weg uit het bosch te voorschijn komt maakte de 4 garde-bataillons en het garde kurassier-regiment van den grootvorst halt. Deszelfs regiment uhlanen, en het kavallerie-korps van graaf Witt, zetten den marsch door het bosch tot op de hoogten van Kawenczyn voort. Toen deze bewegingen door de reserve waren uitgevoerd, was het reeds twaalf uren in den voormiddag.

(Het vervolg en slot van den slag bij Grochow en der eerste periode van den Poolschen veldtog in n^o. 12).

GESCHIEDKUNDIGE HERINNERINGEN.

IV.

DE OVERGANG VAN DE BERESINA, IN NOVEMBER 1812.

Wij hebben dezen jaargang niet willen eindigen, zonder vooraf nog een artikel onder het bovenstaande rubriek te leveren. Wij kozen daartoe het zaakkundig relaas van het belangrijke krijsfeit, dat aan de oevers der Beresina, in de maand November van het jaar 1812, heeft plaats gehad. In een der voornaamste Fransche militaire tijdschriften opgenomen, zagen wij het onlangs in een Duitsch militair blad overgenomen; dit was voor ons eene aansporing te meer om dit voorbeeld te volgen. Hetzelve is door twee staf-officieren der Fransche artillerie opgesteld; terwijl de nauwkeurigheid der daarin medegedeelde daadzaken door de pontonnier-officieren, welke bij den overgang werkzaam geweest zijn, bevestigd is geworden. Ook in dat opzigt is het volgende verhaal — hoe vele malen deze groote onderneming ook is beschreven geworden — eene nieuwe en belangrijke bijdrage voor de krijsgeschiedenis.

De Redactie.

De divisie van den Russischen generaal Lambert, welke een deel van het Moldau-leger uitmaakte, had zich op den 21sten November 1812 van Borisow (aan den linker-oever van de Beresina gelegen) en van de bij die stad gelegene brug meester gemaakt.

Op den 23sten daaraanvolgende, werd deze divisie door het 2de Fransche leger-korps, onder de bevelen van den maarschalk hertog van Reggio (Oudinot), aangevallen en geslagen, waarna zij op den rechter-oever van de Beresina overging, doch bij derzelver terugtogt de brug van Borisow afbrak.

Op den 25sten kwam de generaal graaf Eblé, opperbevelhebber der bruggen-equipagiën van het Fransche le-

ger, met den generaal Chasseloup, opperbevelhebber der genie, tegen vijf uren des morgens, te Borisow bijeen, om over den bouw van bruggen over de Beresina te raadplegen; zijnde dit eene opdracht welke beide van den keizer hadden ontvangen.

De generaal Eblé had 7 kompagniën pontonniers, ongeveer 400 man sterk, aldaar vereenigd. Deze troepen waren nog in de beste orde en behoorlijk gewapend. Het materiëel bestond uit:

- 1^o. Zes wagens met gereedschappen voor het bewerken van hout en ijzer, een voorraad van spijkers, krammen, ijzer, enz.
- 2^o. Twee veld-smederijen.
- 3^o. Twee wagens met steenkolen.

Deze voor den bruggenbouw onontbeerlijke behoeften waren door de zorg van den generaal Eblé bijeen gebragt en in behoorlijken toestand gehouden. Te Smolensko had hij daarenboven, uit voorzorg, aan ieder pontonnier een stuk gereedschap, 15 à 20 groote spijkers en eenige ijzeren krammen en haken doen uitreiken, welke voorwerpen, bij den aanvang van den bouw der brug, getrouwelijk werden afgeleverd.

De generaal Chasseloup had eenige kompagniën sappeurs, en het overschot van het bataillon van den Donau (handwerkslieden der marine) onder zijne bevelen.

Twee kompagniën pontonniers en 1 of 2 kompagniën sappeurs hadden de orde ontvangen te Borisow te verblijven, aldaar nadere bevelen af te wachten, en den schijn te geven als of zij de afgebrokene brug moesten herstellen. Het overige gedeelte dezer troepen trok met de wagens en smederijen zuidwaarts, naar het dorp Wesselowo, alwaar men den overgang over de Beresina wilde bewerkstelligen. Dit dorp ligt op ongeveer vier mijlen bovenwaarts Borisow. Tegen vier à vijf ure des namiddags kwamen de boven bedoelde troepen aldaar aan.

De koning van Napels, de hertog van Reggio en de generaals Eblé en Chasseloup troffen elkander op datzelfde tijdstip te Wesselowo aan. Men kwam overeen om drie bruggen te slaan, te weten: twee door de artillerie- en eene door de genie-troepen.

Het 2de legerkorps had Wesselowo sedert twee dagen bezet, in welken tijd men, in de nabijheid van het dorp, twintig brugschragen had in gereedheid gemaakt. Deze schragen werden echter veel te zwak bevonden, zoodat deze voorbereidende werkzaamheden — waarop men eenigzins gerekend had — geen nut aanbragten.

Intusschen had Napoleon, onkundig van deze ongelukkige teleurstelling, bevel gegeven tegen 's avonds 10 ure eene brug te slaan; doch het was niet mogelijk aan deze orde gevolg te geven. Tegen 5 ure des namiddags was er nog niets in gereedheid; er was dus

geen oogenblik te verliezen. Met geestdrift begon men te arbeiden en aan het afbreken van eenige huizen, om het hout te gebruiken voor het vervaardigen van schragen, strekbalken, leggers en bekleeding. Den geheelen nacht was men bezig aan het smeden en versmeden van spijkers, krammen, enz., en om in het gebrek van schuiten of aken te voorzien, vervaardigde men eenige vloten. Deze waren echter zoo zwak te zamen gesteld, dat ze niet meer dan ten hoogsten 10 man konden dragen.

Den daarop volgenden dag (den 26sten) gaf *Napoleon*, tegen 8 ure des morgens, het bevel om met den bruggenbouw een' aanvang te maken, waartoe men dan ook dadelijk overging, met het slaan van twee derzelve, op 100 toisen van elkander. Gelijktydig zwommen eenige kavalleristen, elk met eenen voltigeur achter op hun paard, de rivier over. Men verwachtte van den kant des vijands, wiens wachtvuren men in den loop van den nacht zeer talrijk had gezien, eenen hevigen wederstand; doch de Russen maakten geene groote toebereidselen om dit vermoeden te bevestigen. Alleen maakten zij een vrij levendig klein gewervuur, dat 3 tot 4 uren aanhield. Eene talrijke menigte Kozakken vertoonde zich telkens, doch deze werden door de Fransche tirailleurs, zoo wel te voet als te paard, en door het vuur der op den linker-oever der Beresina opgestelde artillerie, in toom gehouden.

De generaal *Eblé*, die gedurende den nacht de breedte der rivier niet had kunnen verkennen, (men had hem die tegen 40 toisen opgegeven) ontdekte nu bij het aanbreken van den dag dat deze breedte meer dan 50 toisen bedroeg. De generaal *Chasseloup*, welke reeds in den vroegen morgen verklaarde, dat hij niet in staat was eene derde brug door zijne troepen te doen slaan, stelde alsnu zijne sappeurs en de reeds door hen vervaardigde brugschragen ter beschikking van den generaal *Eblé*. Daar nu echter het aantal dezer schragen niet toereikende was, noch om de beide bruggen te kunnen bouwen, noch om reserve-schragen te hebben voor onvoorziene ongelukken en toevallen, zoo bleef men den geheelen dag voortdurend bezig met het aanmaken van brug-schragen.

De regter-brug was tegen 1 uur in den namiddag in gereedheid. Dezelve was bestemd voor den overgang der infanterie en kavallerie; dewijl men voor hare dekking of bekleeding niet dan zeer slechte dekplanken, van 4 à 5 liniën (Fransche maat) dikte, in voorraad had. Zoo dra de brug begaanbaar was, stelde het 2de legerkorps van den maarschalk hertog *van Reggio* zich in beweging, en trok dezelve over. *Napoleon*, die sedert den vroegen morgen den oever niet had verlaten, plaatste zich bij den opgang der brug, om het 2de legerkorps, welks regimenten nog in vrij goede orde waren en nog veel geest-

drift aan den dag legden, te zien defileren. Inmiddels gelukte het, hoezeer met het nemen van vele voorzorgen, een 8^{er} kanon en een houwitser, met de kaissons, als ook eenige infanterie-kaissons over de brug te brengen.

De hertog *van Reggio* greep nu onmiddellijk de Russische divisie aan, en dreef deze in weinige oogenblikken uit derzelve sterke stelling. Deze echter slechts eenigen tijd in twijfeling gebragt, door de gelijktijdig plaats hebbende demonstratie voor eenen rivier-overgang bij *Borisow*, hernam tegen den avond het offensive, doch werd nogmaals overhoop geworpen en vervolgens in toom gehouden. Het tweede legerkorps bleef alzoo, in weerwil van de herhaalde aanvallen der Russen, meester van de stelling, welke de bruggen-engten volkomen dekte.

De arbeid aan de linker-brug, voor het voerwezen bestemd, had men twee uren lang gestaakt, om daardoor te krachtdadiger aan de voltooiing der regter-brug te kunnen werken. De linker-brug was evenwel nog tegen 4 ure des namiddags in gereedheid. De artillerie van het 2de legerkorps deed daarop onmiddellijk den overgang, waarop de artillerie van de garde, het groote artillerie-park, en eindelijk de artillerie der andere korpsen en het voerwezen van het leger volgden.

Uit hoofde van het gebrek aan leggers of zware dekplanken, had men zich van rond hout, van ongeveer 16 voeten lengte en 3 à 4 duim (Fransche maat) in middellijn, voor de bekleeding der brug bediend. Door het stooten en schudden der voertuigen op deze zoo ongelijke bekleeding, werd de brug onophoudelijk geschud, 't welk vermeerderde, door dat de trein-soldaten, in weerwil van de ernstige vermaningen, van met bedaardheid en omzigtigheid te rijden, meest allen in draf de brug overgingen. De brug-schragen begonnen dan ook weldra in den zachten rivier-bodem te zakken, waardoor de brug gestadig waggelde, tot dat zij eindelijk op drie verschillende plaatsen brak.

Om 8 ure des avonds, namelijk, braken er drie schragen in de linker-brug. Dit treurig voorval trof den generaal *Eblé* te meer, daar hij overtuigd was dat zijne pontonniers door den zwaren arbeid van vermoeidheid uitgeput waren, en twijfelde dat hij een genoegzaam aantal arbeiders zou kunnen bijeen krijgen, om met spoed de zoo dringend noodzakelijk geworden herstellingen te kunnen doen. Gelukkigerwijze waren de pontonniers bijeen gebleven, en lagen met hunne officieren in het bivouack. De helft der manschappen werd daartoe opgeroepen, doch niet dan met veel moeite gelukte het, de doodvermoeide pontonniers uit den slaap en van hunne bivouacks-vuren weg te krijgen. Bedreigingen hadden hier niet geholpen; de roepstem der eer had alleen ingang bij

deze brave lieden; zij werden daarenboven aangespoord door de liefde en achting die zij voor den generaal *Eblé* koesterden. Na eenen arbeid van drie uren was de brug hersteld, zoodat het voerwezen zich tegen 11 ure des avonds wederom in beweging konde zetten.

Ten 2 ure in den morgen van den 27sten, braken er bij dezelfde brug nogmaals drie schragen, en wel op de plaats alwaar de rivier het diepste was. De andere helft der pontonniers, welke de generaal *Eblé* uit voorzorg had laten rusten, werd alsnu opgeroepen om de daaraan noodige herstellingen te doen.

Terwijl men met den grootsten ijver aan de herstelling der brug arbeidde, kwam de generaal graaf *Lauriston* de werkzaamheden bezigtigen. Hij scheen ongeduldig, en liet duidelijk de bezorgdheid van den keizer blijken, dat de werkzaamheden, die nogtans met geene meerdere voortvarendheid verrigt konden worden, te langzaam van de hand gingen.

Intusschen bleef men voortgaan met het gebrokene gedeelte der brug geheel weg te ruimen; terwijl de generaal *Eblé*, van het door hem uitgezochte hout, de noodige schragen onder zijne oogen liet vervaardigen. De generaal *Lauriston* bleef zoo lang tot de schragen afgewerkt waren en de brug hersteld was, hetgeen tegen 6 uren in den morgen, na eenen hoogst moeilijken arbeid, te midden van de steeds aangroeiende massa menschen, plaats vond.

Ten 4 ure 's namiddags werd de overgang langs dezelfde brug, door het breken van twee schragen, nogmaals gestremd. Dit was gelukkigerwijze het laatste ongeval.

Op de regter-brug, voor den overgang van menschen en paarden alleen bestemd, waren geene schragen gebroken, doch gedurig moest men daaraan arbeiden om het dek te herstellen. De bekleeding bestond hier uit drie lagen dunne planken, die men van de afgebroke dorpshuizen had gekregen. Men had dezelve niet kunnen bevestigen, zoo dat de planken telkens verschoven. Men had, wel is waar, dezelve met hennep en stroo belegd, en deze telkens vernieuwd; doch deze voorzorg kon echter niet beletten, dat vele paarden door de bekleeding heen trapt en de beenen braken.

In weerwil van alle deze wederwaardigheden ging de overgang door de troepen, waarbij de krijgstucht bewaard was gebleven, en die vereenigd onder de leiding hunner officieren marcheerden, vrij voorspoedig. Tot op den avond van den 27sten was de overgang dezer brug niet belemmerd geworden, dewijl de op zichzelf marcherende manschappen in kleine getalen waren opgekomen; maar in den nacht van den 27sten op den 28sten groeide de menigte, met wagens en paarden voor de brug al meer

en meer aan. Het gejoel en geschreeuw en de steeds klimmende wanorde deden den toegang der brug zoodanig verstoppem, dat men dezelve niet dan met de grootste moeite en levensgevaar bereiken konde. Te vergeefs wendde de generaal *Eblé* en andere opper-officieren alles aan om de orde en krijgstucht te herstellen; doch zij vonden geen gehoor meer. Kolommen van 30 à 40 voertuigen in het front, stonden bij den toegang en reden elkander omver, waardoor de weg weldra geheel versperd was.

In den vroegen morgen van den 28sten had de verwarring, bij den aanval der Russische troepen op de beide oevers der Beresina, den hoogsten graad bereikt, en hield in dier voege den geheelen dag aan. Ieder wilde over de brug om zich te redden en geen van allen wilde wijken, tot dat eindelijk bijna niemand een voet konde verzetten en de overgang volmaakt gestremd werd. Menschen, paarden en wagens, welke achter aan de kolommen marcheerden, en die door de vijandelijke kogels en granaten nog meer verontrust werden, drongen nu voorwaarts om aan het hoofd te komen, zoodat deze weldra bij den opgang der brug eene massa vormden van 6 à 700 toisen in het front en 150 à 200 toisen diepte. De vlakte tusschen de brug en het dorp Wesselowo, was met eene menigte menschen te voet en te paard, en met paarden en wagens, in alle rigtingen en door elkander, bedekt, en als op de plaats vastgenageld.

Het 9de legerkorps, dat den terugtogt dekte, had sedert den vroegen morgen met de verwonderingswaardigste dapperheid gevochten; daar deszelfs front echter te weinig uitgestrektheid had, zoo werden deze troepen eindelijk overvleugeld. Tegen den middag gelukte het den vijand om batterijen op te stellen, die de brug bestreken. De kogels en granaten vielen nu in den grooten zamengepakte hoop, en rigten daarin verschrikkelijke verwoestingen aan. Het gedrang naar de rivier nam hierdoor hand over hand toe, en was oorzaak van nieuwe ongelukken. Velen werden verstikt of onder de voeten van menschen en paarden vertrap; anderen werden in de rivier gedrongen en verloren in den stroom het leven. Eenigen redden zich door zwemmen, of klommen langs de schragen op de brug, en bereikten alzoo den overkant; terwijl een groot aantal paarden in de rivier gedreven werden en in het ijs bleven steken. Eene groote menigte voerlieden en trein-soldaten had hare paarden en wagens verlaten, en de paarden daardoor schuw geworden, deden de verwarring ten hoogsten top stijgen. De doode lichamen, de gebrokene voertuigen en paarden, die, zonder berijders, als uit instinct te zamen geloopt waren, vormden aan den opgang der brug eene ondoordringbare vaste en onbewegelijke massa.

Tegen vijf uren des namiddags hield, bij het vallen van den avond, het vuur aan beide zijden op; doch de overtogt had, in weerwil daarvan, bij de gedurig opkomende en steeds vermeerderende hindernissen, niet dan met wanhoopbare langzaamheid plaats.

In dezen vertwijfelden toestand liet de generaal *Eblé* eene laatste poging doen om den toegang tot de brug op te ruimen, ten einde voor het 9de legerkorps, 't welk in den nacht zoude terug trekken, den overgang der rivier mogelijk te maken; 160 pontonniers werden tot deze werkzaamheden aangewend. Men moest door de opgehoopte lijken van menschen en paarden, en door de omgestorte en gebrokene voertuigen eene soort van loopgraaf maken; waarbij men op de volgende wijze te werk ging: De verlatene voertuigen, welke men op den weg, die gebaad moest worden, vond, werden door de pontonniers op de brug gevoerd en van daar in de rivier geworpen. De losse paarden werden over de brug gejaagd, doch altijd de voorzorg gebruikende van er slechts weinig te gelijk den doortogt te geven. Links en rechts van deze loopgraaf maakte men openingen, om aan de menschen en de nog bespannen wagens den toegang tot de brug gemakkelijk te maken. De menschen-lijken werden op zijde gelegd, doch het was niet mogelijk om de doode paarden, die in groot aantal aanwezig waren, weg te voeren.

Tegen negen ure des avonds verliet het 9de legerkorps deszelfs stelling, doch liet eenige posten met eene achterhoede, als in observatie, achter. Deze troepen, van hunne artillerie vergezeld, trokken in zeer goede orde over de brug. Twee batterijen, elk van 6 stukken kanon, gingen nog in den nacht van den 28sten op den 29sten, onder de bevelen van de kolonels *Chopin* en *Serrurier*, over de rivier. In den morgen van den 29sten had het geheele 9de legerkorps, uitgenomen de zwakke achterhoede, den rechter-oever der rivier bereikt, waarna geen mensch de brug meer overging. Desniettemin bleven er nog eene menigte gewonde en zieke militairen, beambten, vrouwen en kinderen, intendanten met hunne wagens, marketenters, gewapende doch vermoeide soldaten, in 't kort, eene massa op zichzelfe marcherende personen, met hunne wagens en voorraad, op den linker-oever achter. Allen hadden zeer gemakkelijk, gedurende den nacht, de bruggen kunnen overtrekken, doch van het oogenblik af dat het vijandelijke vuur had opgehouden, vormden zij zich met de grootste zorgeloosheid in bivouacks. De generaal *Eblé* had onderscheidene malen in die bivouacks laten aanzeggen, dat de bruggen verbrand zouden worden; doch officieren, soldaten en beambten bleven doof voor deze waarschuwend stem, daar zij bij hunne vuren of in hunne wagens het aubreken van den dag wilden afwachten, om hunnen marsch voort te zetten. De maarschalk *Victor*, die den nacht in het bivouack van den generaal *Eblé* doorbragt, deed insgelijks vergeefsche moeite om deze zorgelooze en halstarrige massa in beweging te zetten. Tegen 5 ure des morgens liet de generaal *Eblé* eenige wagens in brand steken, om de onbewegelijke massa tot den afmarsch te bewegen. Deze maatregel had eenige uitwerking.

Laatstgenoemde generaal had het bevel ontvangen, om de bruggen tegen 7 ure des morgens in brand te steken, en had, om dit bevel ten uitvoer te kunnen brengen, zijne maatregelen gedurende den nacht getroffen. Hij verschoof echter de uitvoering zoo lang hij slechts konde, ontoestbaar zijnde, dat hij zulk eene groote menigte Franschen in de handen der Russen laten moest. Eerst tegen half negen ure, toen er geen oogenblik meer te verliezen was,

liet hij de bruggen aansteken. Deze werkzaamheden duurden één uur lang, en waren tegen half tien ure geëindigd. Alstoen verzamelde de generaal zijne troepen, en trok over den straatweg van Zambin het leger na. De Russische artillerie begon op dat oogenblik te vuren, doch weldra was men tegen hare kogels beveiligd.

De linker-oever der Beresina leverde een deerniswaardig schouwspel op. Mannen, vrouwen en kinderen hieven de smartelijkste angstkreten aan; eenige deden pogingen om nog over de brandende bruggen te gaan, en stortten zich in de vlammen of in de rivier, die vol drijfsijs was; wederom anderen waagden zich op het ijs, dat zich tusschen de schragen der brug had vastgezet, doch dat hen niet dragen kon, en alzoo onder de voeten dier wanhopigen weg zank.

Eindelijk verschenen de Kozakken tegen negen ure, en namen deze menigte, als offer van derzelve verblindings, gevangen. De behoedzaamheid waarmede het Russische leger in den morgen van den 29sten het punt van overgang naderde, bewees genoeg hoe hardnekkig het 9de legerkorps den vorigen dag nog gevochten had. De Kozakken welke het terrein verkenden, waagden zich niet dan schoorvoetende op de massa menschen die zij voor zich zagen; eindelijk mengden zij zich tusschen dezen ongewapenden hoop en nam dien zonder moeite gevangen. Het aantal moet — de vrouwen en kinderen mede gerekend — ongeveer 4 à 5000 menschen bedragen hebben, 3 à 4000 paarden en 6 à 700 wagens van allerlei aard, bleven op den linker-oever der Beresina achter. Daarentegen had de geheele Fransche artillerie, uitgenomen eenige afgedwaalde en gebrokene munitie-wagens en 3 à 4 stukken kanon, den rechter-oever bereikt.

De achterhoede van het Fransche leger nam nu op eene mijl afstands van de Beresina eene stelling tot dekking eener engte, welke twee mijlen lang was, en door een zeer moerassig bosch, over eenen eenigen smallen straatweg liep, waarop slechts één voertuig in het front zich konde bewegen. Deze engte, welke zijwegen voor de voetgangers niet begaanbaar waren, liep op drie dennenhouten bruggen uit, welke elkander onmiddellijk volgden, en die over nog niet bevroren waterleidingen en moerassen waren geslagen. De gezamenlijke lengte dezer bruggen bedroeg 300 toisen, die der beide tusschenruimten ongeveer 100 toisen, welke tusschenruimten met fachiënen belegd waren.

De maarschalk *Ney*, die het bevel der achterhoede op zich genomen had, wachte de generaal *Eblé* aan den ingang van het bosch op. Aan dezen gaf hij, uit naam van *Napoleon*, bevel, om de zoo even bedoelde drie bruggen te verbranden; er bijvoegende, dat derzelve vernieling van het uiterste gewigt was.

Zoodra de generaal *Eblé* bij de bruggen aankwam, liet hij de toebereidselen tot derzelve vernieling maken. De pontonniers bezigden het overige gedeelte van den 29sten tot deze voorbereidende werkzaamheden. Toen tegen 's avonds 10 ure de laatste troepen der achterhoede de bruggen waren overgegaan, werden dezelve in brand gestoken. Intusschen waren er reeds eenige Kozakken en Russische tirailleurs den toegang der eerste brug genaderd, doch zij werden door het vuur van een bataljon der achterhoede terug gewezen. De pontonniers trokken op den 30sten des morgens te vier ure terug, nadat zij de bruggen dermate vernield hadden, dat de Russen dezelve niet konden herstellen. Wannecr de Russische generaal, welks divisie, 3 of 4 dagen vóór dat de overgang der Beresina plaats had, Zambin bezet had, deze bruggen had laten vernielen, dan zoude het Fransche

leger zich in eenen veel gevaarlijker toestand dan aan de oevers der Beresina hebben bevonden.

BEMERKINGEN.

De breedte der Beresina op de hoogte van Wesselowa, alwaar de overgang plaats had, bedraagt 54 toisen; derzelve grootste diepte bedroeg 6 à 7 voeten. De rivier was stroomend, had eenen modderigen bodem en was met drijvend ijs bezet. Op het punt van den overgang was de grond zeer modderig, doch reeds hard bevroren; zonder deze omstandigheid hadden de voertuigen op geen 100 passen den oever kunnen naderen.

Het hout 't welk men tot de opbouw der brug gebruikt had, was — zoo als vroeger reeds gezegd is — van de huizen afkomstig, die men in den nacht van den 25sten op den 26sten November in het dorp Wesselowo afgebroken had. De hoogte der brugschragen verschildte tusschen de 3, 8 en 9 voeten van elkander. De lengte der jukken of kopbalken bedroeg 14 voeten. Voor elke brug waren 23 schragen benoodigd, en deze stonden tusschen de 13 en 14 voeten van elkander verwijderd. Het hout dat tot strekbalken diende, om de kopbalken te vormen, had 16 tot 17 voeten lengte en 5 à 6 duim in middellijn. Men had geen tijd gehad om dit hout te beslaan.

Reeds vroeger is gezegd geworden, dat men voor de bekleeding der linker-brug, zich van rondhout, van 15—16 voeten lengte en van 3—4 duim middellijn, bediend had, en dat die der rechter-brug bestond uit eene drie dubbele laag dunne dennen-dekplanken. Deze planken hadden 7—8 voeten lengte, 5—6 duim breedte en 4—5 liniën dikte. Twee planken werden over de breedte der brug gelegd, en wel zoodanig, dat de uiteinden op het midden der brug over elkander lagen.

De hierboven aangevoerde bijzonderheden geven slechts een zeer gering denkbeeld van de zwarigheden die men te overwinnen had; men moest toch in ééne nacht, met een handvol menschen, die door aanhoudende dag- en nachtmarschen uitgeput en van levensmiddelen ontbloot waren, huizen afbreken, het hout bijeen brengen en uitzoeken om de schragen te vervaardigen, daarop met dezelfde manschappen de bruggen slaan, dezelve in goeden staat houden, en 3 dagen en 3 nachten lang gedurig herstellen. De pontonniers en sappeurs arbeidden met boven allen lof verheven moed en ijver; daarbij werkten de pontonniers tot over de borst in het water, in weerwil van het drijvende ijs, om de schragen te plaatsen; terwijl zij deze zoo lang moesten vasthouden tot dat de strekbalken op de jukken bevestigd waren. Deze brave menschen, aangemoedigd door de tegenwoordigheid van den generaal *Eblé*, toonden eene boven alle grenzen verhevene volharding. Ook waren de pontonniers alleen belast met het onderhoud en de herstelling der brug. Van de 100 pontonniers, welke gedeeltelijk aan den bouw der bruggen, gedeeltelijk aan de herstelling der brug, in het water gearbeid hadden, kwam slechts een zeer klein aantal met het leger terug, de overige bleven aan de oevers der Beresina of volgden eerst twee dagen na den overgang. Van deze heeft men niets meer vernomen.

Al deze moeite, zorgen en ongelukken had men kunnen vermijden, als men middelen gehad had om eene schipbrug te bouwen. Zes dagen vroeger konde men nog over zulke middelen beschikken, maar men had ze vernield. De brug-equipage van 60 pontons of schuiten, met alle toebehooren, welke zich te Orcha bevond, had men den 20sten November verbrand, en slechts 15 dezer schuiten had men noodig gehad om eene brug te slaan.

Wanneer men aan den voorslag van den generaal *Eblé*, om van Orcha een gedeelte dezer equipagiën mede te nemen, gehoor verleend had, dan ware de overgang der Beresina eene zeer gewone operatie geweest.

Er is ook aangemerkt, dat er slechts 3 à 4 stukken kanon op den linker-oever der rivier waren achter gebleven. Deze stellige opgave wordt wedersproken in de werken die over den veldtocht van 1812 in Rusland geschreven zijn, waarin wordt voorgegeven dat men eene talrijke artillerie op den linker-oever der Beresina had moeten achterlaten. Het valt zeer gemakkelijk te betogen, dat het hiervoren aangegevene alleen waarheid inhoudt, daar het ontegenzeggelijk is, dat de gezamenlijke artillerie der garde, die van het 2de en 9de korps, en het groote park van het leger — bestaande uit meer dan 300 voertuigen, waaronder 50 tot 60 stukken kanon — over de Beresina zijn gebracht. Even zoo is het gegaan met die der andere legerkorpsen, terwijl er in den nacht van den 28sten op den 29sten nog 12 stukken kanon met hunne kaissons den overgang bewerkstelligd hebben.

Overigens hebben al degenen die den veldtocht van 1812 beschreven hebben, over den overgang der Beresina zeer onjuiste en onvolkomene bijzonderheden medegedeeld. Hunne dwalingen in de opgaven der datums en daadzaken, en hun stilzwijgen omtrent het gedrag en de handelwijze van den generaal *Eblé*, bewijzen voldoende genoeg, dat zij zich niet in de nabijheid der brug hebben bevonden, en dat zij geene of slechts een zeer klein gedeelte der werkzaamheden gezien hebben, die hierboven zijn medegedeeld geworden.

De generaal *Chasseloup* heeft daarentegen den generaal *Eblé* regt doen wedervaren, door aan den chef van den generalen staf, namelijk, op het oogenblik dat men met den bouw der bruggen begon, te zeggen: « Ik moet er kennen dat het alleen de artillerie is die met den bruggenbouw moet belast wezen, dewijl zij, door haar personeel, hare paarden en materiëel, zulke groote hulbronnen bezit, dat haar nog altijd middelen ter beschikking staan, wanneer die bij de andere takken van de dienst reeds zijn uitgeput. De troepen der genie en het bataillon van den Donau zijn met een aanzienlijk park en werktuigen van allerlei aard in het veld getrokken, en evenwel zijn wij hier zonder een eenige smederij, zonder eenen enkelen spijker of hamer aangekomen. Wanneer de operatie gelukt, dan zal men het alleen aan den generaal *Eblé* te danken hebben, dewijl hij alleen de middelen tot deze onderneming nog te zijner beschikking heeft. Ik heb hem zulks gezegd, en zeg dit ook aan u, opdat gij hem zulks herhalen kunt, welke dan ook de gevolgen mogen zijn.»

De generaal *Eblé* stelde den bouw der bruggen over de Beresina in den eersten rang der diensten, welke hij op zijnen langen en roemrijken loopbaan bewezen had. De generaal *Eblé* heeft dit gezegde meermalen herhaald, hetgeen zeer veel zegt in den mond van eenen generaal wiens bescheidenheid zijnen roem evenaart.

Na den dood van den generaal *Lariboissière*, werd de generaal *Eblé* tot eersten inspecteur-generaal van het wapen der artillerie benoemd. Deze benoeming kwam echter niet te zijner kennis, daar hij, door de vermoeijenissen van dezen ongelukkigen veldtocht, op het ziekbed geworpen, den 30sten December 1812 te Königsberg bezweek. Zijne groote talenten, zijne schoone hoedanigheden en strenge regtschapenheid waren bij het wapen der artillerie en in geheel Frankrijk bekend, terwijl zijn naam bij den vreemde in hooge achting stond.

B I J L A G E X I,

Behoorende bij den Militairen Spectator, n°. 11.

(Maand Mei, 1855.)

LAATSTE BENOEMINGEN, OVERPLAATSINGEN EN VERANDERINGEN BIJ HET LEGER.

BENOEMD:

Tot officier van gezondheid van de 2de klasse: de officier van gezondheid van de 3de klasse F. J. Leroi, van het korps Noord-Brabandsche jagers. Tot adjudant van den generaal-majoor List, kommandant der 2de artillerie inspectie, de 1ste luit. C. H. G. Steuerwald, van de divisie pontonniers. Bij de 2de afd. Geldersche schutt.: tot 2de luitenants: de 2de luit. C. J. VV. C. P. baron van der Borch, genaamd van Rouwenoort, van den 2de ban der rustende schutterij, en de sergeant-majoor Aart van Os, van het 3de bat. der afd. Bij de 3de afd. Noord-Hollandsche schutt.: tot kapiteins: de 1ste luitenant F. Bogaard, van het 2de bat., en Mr. VV. Parker de Ruiter Rocher van Renays, van de compagnie artillerie van de afd. Bij de afd. Utrechtsche schutt.: bij het 1ste bat. Tot 2den luitenant-adjudant: de 2de luit. L. VV. G. Breeman, van het bat. Tot 2de luitenants: de sergeanten-majours D. P. VVeu en A. A. Kerkhof, de fouriers K. J. H. van Dort en A. J. Lutterot, allen van hetzelfde bat. Bij het 2de bat.: tot 1ste luit.: de 2de luit. Jan Jongeneel, van het bat. Bij het 3de bat.: tot kapitein: de 1ste luitenant-adjudant P. Six, van het bat. Tot 1sten luitenant-adjudant: de 1ste luit. J. P. Bredius, van het 2de bat., allen van de afd. Bij de 2de afd. Groningsche schutt. Tot kapitein: de kap. titulaire C. M. van der Gronden, van het 1ste bat. der afd. Bij de 2de afd. inf.: tot officier van gezondheid van de 3de klasse de heer F. S. Hermus. Bij de troepen dienstdoende in Oost-Indië: tot officier van gezondheid der 3de klasse, met den titulair rang van de 2de klasse, de tijdelijke officier van gezondheid van de 3de klasse J. VV. Delhax, van het regiment huzaren n°. 6. Bij het regiment huzaren n°. 6: tot officier van gezondheid der 3de klasse: de tijdelijke officier van gezondheid der 3de klasse VV. H. Vermeulen, van het groot Rijks hospitaal te Utrecht. Bij den generalen staf van het leger: tot majours: de kapiteins J. P. Buteux, J. G. E. A. van Panhuis en A. P. E. Rigot de Beguins, allen van gemelden staf. Tot plaats-majoor van de 2de klasse te Bergen-op-Zoom, de plaats-majoor van de 3de klasse J. F. Egé, te Bergen-op-Zoom.

VERPLAATSINGEN.

Bij de 12de afd. inf.: de officier van gezondheid van de 2de klasse F. J. Leroi, van het korps Noord-Brabandsche ja-

gers. Bij het bat. vrijwillige artilleristen: de officier van gezondheid van de 2de klasse G. B. Cornelisse, van het 1ste bat. jagers. Bij het 1ste bat. jagers: de officier van gezondheid van de 2de klasse J. T. Lippe, van de 12de afd. inf. Bij de troepen dienstdoende in Oost-Indië: de 2de luit. A. S. van der Meer, van de 5de afd. inf. Bij de 8ste afd. inf.: de 2de luit. J. B. G. VVentholt, van het res.-bat. der 5de afd. inf. Bij de 10de afd. inf.: de 2de luit. Voerman, van de 17de afd. inf. Bij de troepen dienstdoende in de Oost-Indië: de 2de luit. C. de Vos, van de 18de afd. inf., de 2de luit. J. F. Gevekoth, van het 2de bat. der 10de afd. inf., de 1ste luitenants A. VV. van Pallandt en J. van Swieten, respectievelijk van de 2de en 12de afdelingen inf., en beide tijdelijk geplaatst bij het korps jagers van Cleerens. Bij het res.-bat. der 12de afd. inf.: de 2de luit. Buirema, van het depot. Bij het depot: de 2de luit. Boelhouwer, van het res.-bat. Bij de 8ste afd. inf.: bij het 1ste bat.: de 1ste luit. G. J. Raebel. Bij het 2de bat.: de 1ste luitenants M. H. van Hasselt en VV. R. A. Geil, beide van het res.-bat. Bij het res.-bat.: de 1ste luitenants C. J. Durlieu, H. Piepenbrink en D. T. Notten, eerstgemelde van het 1ste en de twee laatstgemelde van het 2de bat., alle van de afd. Bij het 2de bat. jagers: de 2de luit. du Caylar, van het depot naar het veld bat., en de 1ste luit. Veeren, van het veld-bat. naar het depot, van het bat. Bij de ambulances van het leger te velde: de officier van gezondheid van de 3de klasse J. H. Braakman, van de garnizoen- en hospitaal-dienst te Zwolle. Bij de 7de afd. inf.: de 1ste luit. Seijffardt, van de afd., thans tijdelijk dienende bij het korps Noord-Hollandsche jagers. Bij de 7de afd. inf.: de kap. de Graaff, van het res.-bat. naar het depot. Bij de 1ste divisie van het algemeen depot der landmagt n°. 33: de 2de luit. C. L. de Charon de St. Germain, van het 1ste bat. der 5de afd. inf. Bij het 1ste bat. van de 5de afd. inf.: de 2de luit. G. E. Bube, van de 1ste divisie van het algemeen depot der landmagt n°. 33. Bij de 7de afd. inf.: de kap. T. Ongerboer, van de 2de afd. inf. Bij het reg. huzaren n°. 6: de tijdelijke officier van gezondheid van de 2de klasse VV. A. van Schermbeek, van de 7de afd. inf. Bij de 7de afd. inf.: de tijdelijke officier van gezondheid van de 2de klasse G. F. L. Giescken, van de 14de afd. inf. Bij de 14de afd. inf.: de tijdelijke officier van gezondheid van de 2de klasse J. D. Temminck, van de ambulances van het leger te velde. Bij de 5de afd. inf.: de tijdelijke officier van gezondheid van de 2de klasse

P. J. van Thienen, van de ambulances van het leger te velde. Bij de 10de afd. inf.: de tijdelijke officier van gezondheid van de 3de klasse A. Winsveen, van de 12de afd. inf. Bij de 12de afd. inf.: de tijdelijke officier van gezondheid van de 3de klasse K. Simons, van de 10de afd. inf. Bij de reserve-divisie infanterie: als ordonnance officier bij den staf van de 1ste brigade: de 1ste luit. J. Taets van Amerongen van Natwisch, van het 1ste bat. der afd. Utrechtsche schutt. Bij de 3de komp. van het 3de bat. der afd. Utrechtsche schutt.: de 2de luitenant-kwartiermeester C. M. van Eelde, van het bat. Bij de afd. grenadiers: de officier van gezondheid van de 3de klasse C. W. Vinkhuizen, van de batterij veld-artillerie n°. 6. Bij de batterij veld-artillerie n°. 6: de tijdelijke officier van gezondheid van de 3de klasse J. de Kruijff, van de 2de afd. inf. Zijnde voorts de majoor bij den generalen staf A. P. F. Rigot de Beguins, toegevoegd aan Z. K. H. prins Alexander der Nederlanden.

EERVOL ONTSLAGEN.

De officier van gezondheid van de 2de klasse T. G. de Jongh, van de 18de afd. inf. De officier van gezondheid van de 2de klasse H. Hendriks, van het reg. huzaren n°. 6. De 2de luit. J. H. Vos van Rijswijk, van de 18de afd. inf., als 2de luit. bij het 1ste bat. der 2de afd. Noord-Brabandsche schutt. De 1ste luitenants A. van der Poort en J. G. A. Beijer, van de 9de en 12de afd. inf., als 1ste luitenants bij het 2de bat. der 2de afd. Noord-Brabandsche schutt. De 2de luit. K. P. Schimpf, van de 14de afd. inf., als 2de luit. bij laatstgemeld bat. De 1ste luit. C. Maclean, van de 19de afd. Oost-Indische troepen, als 1ste luit. bij het 3de bat. der 2de afd. Noord-Brabandsche schutt. De kapiteins P. Miltenburg en J. M. Hamars, van de 14de en 13de afd. inf., als kapiteins bij het 1ste bat. der 3de afd. Noord-Brabandsche schutt. De 1ste luit. R. L. van Dam, van de 9de afd. inf., als 1ste luit. bij gemeld bat. De 2de luit. J. C. Ringeling, van de 13de afd. inf., als 2de luit. bij het 2de bat. van de 3de afd. Noord-Brabandsche schutt. De kap. A. G. Sutherland, van de 12de afd. inf., als kap. bij het 3de bat. van de 3de afd. Noord-Brabandsche schutt. De 1ste luit. W. Boon en de 2de luit. M. Schaap, van de 7de en 2de afd. inf., als 1ste en 2de luit. bij laatstgemeld bat. De 2de luitenants J. W. van Driessen en K. H. C. van Haersolte, van de 5de en 14de afd. inf., als 2de luitenants bij het 1ste bat. der 1ste afd. Geldersche schutt. De 2de luit. C. F. Roos, van het 2de bat. der 1ste afd. Geldersche schutt. De kap. P. D. Leendertsen, van de 18de

afd. inf., als kap. bij het 2de bat. der 2de afd. Geldersche schutt. De kap. D. Lampen, van het korps mariniers, als kap. bij het 2de bat. der 3de afd. Noord-Hollandsche schutt. De kap. D. Millioen, van de 5de afd. inf., als kap. bij het 2de bat. der 1ste afd. Zuid-Hollandsche schutt. De 1ste luit. L. A. Ernst, genaamd van Sievert, van het korps mariniers, als 1ste luit. bij het 2de bat. der 1ste afd. Zuid-Hollandsche schutt. De 1ste luit. L. A. J. H. Zeilmaker, van het korps mariniers, als 1ste luit. bij het 2de bat. der 4de afd. Zuid-Hollandsche schutt. De 1ste luitenants F. W. Hirschman en A. J. Frundt, van de 14de afd. inf., als 1ste luitenants bij het 3de bat. der afd. Zeeuwsche schutt. De kap. Jan van der Roest, van het 3de bat. der afd. Utrechtsche schutt. De kap. A. P. Petit, van de 19de afd. Oost-Indische troepen, als kap. bij het 1ste bat. der 2de afd. Vriessche schutt. De 2de luit. P. Bakker, van de 9de afd. inf., als 2de luit. bij het 2de bat. der 2de afd. Overijsselsche schutt. De kap. J. C. W. Wichers, van de 2de afd. Groningsche schutt. De 2de luit. J. C. de Veije, van de 12de afd. inf. De 1ste luit. M. F. Alewijn, van het 4de bat. artillerie nationale militie.

TITULAIRE RANG VERLEEND.

Die van generaal-majoor aan den gepensioneerden kolonel W. M. von Schmidt, militie-commissaris te Haarlem.

NON-ACTIVITEITS-TRAKTEMENT VERLEEND, AAN:

Den 1sten luit. J. Duim, van de 5de afdeeling infanterie.

GEPENSIONEERD.

De 1ste luit. P. Brantsen Cunæus, en de gewezen 1ste luit. J. W. Timmermans, beiden laatst gediend hebbende bij het regiment ligte dragonders n°. 4. De 2de luitenant-kwartiermeester H. M. A. van Veersen, van het algemeen depot der landmagt n°. 33. De 1ste luit. J. U. Cabrin, van de 8ste afd. inf. De 1ste luit. M. W. de Raadt, van de 10de afd. inf. De kap. F. L. Roos, plaats-majoor van de 1ste klasse te Bergen-op-Zoom.

UIT DE DIENST ONTSLAGEN.

De tijdelijke officier van gezondheid van de 3de klasse P. C. van Dura, van de afd. grenadiers. De tijdelijke officier van gezondheid van de 3de klasse C. de Boer, van de ambulances bij het leger te velde.

OVERLEDEN.

De tijdelijke officier van gezondheid van de 3de klasse von Gemmingen, van het artillerie reserve-park n°. 1. De 2de luit. J. M. Engeler, van de 2de afd. Overijsselsche schutt.